

МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
КИЇВСЬКИЙ СТОЛИЧНИЙ УНІВЕРСИТЕТ ІМЕНІ БОРИСА
ГРІНЧЕНКА
ФАКУЛЬТЕТ ПРАВА ТА МІЖНАРОДНИХ ВІДНОСИН

Спеціальність 293 «Міжнародне право»

Освітня програма 293.00.01
«Міжнародне право»

Кафедра міжнародного права,
європейської та євроатлантичної
інтеграції

ДИПЛОМНА РОБОТА

на тему:

«Реалізація прав людини у судовій практиці деяких країн світу»

Студентки IV курсу
МПБ 1-21-4.0д
Погорелової Дар'ї Сергіївни

Науковий керівник: кандидат
юридичних наук, доцент
Пироговська Віра Олександрівна

КИЇВ-2025

ЗМІСТ

Розділ 1. Теоретико-правові основи прав людини

1.1. Поняття та зміст прав людини у сучасному праві	5
1.2. Міжнародно-правові стандарти захисту прав людини.....	10
1.3. Роль судів у забезпеченні прав людини: загальна характеристика...	16

Розділ 2. Становлення міжнародної системи захисту прав людини

2.1. Захист прав людини, що здійснюється Радою Європи.....	20
2.2. Система захисту прав людини ЄС.....	30
2.3. ЗАХИСТ ПРАВ ЛЮДИНИ У КРАЇНАХ АФРИКИ.....	40
2.4. СИСТЕМА ЗАХИСТУ ПРАВ ЛЮДИНИ У МУСУЛЬМАНСЬКИХ КРАЇНА.....	54
2.5. МІЖАМЕРИКАНСЬКИЙ ДОСВІД ЗАХИСТУ ПРАВ ЛЮДИНИ.....	59

Розділ 3. Систематизація знань про реалізацію прав людини у судовій практиці різних країн та перспективи подальшого розвитку цієї галузі.

3.1. Судова практика національних судів у справах про порушення прав людини.....	69
3.2. Пропозиції щодо вдосконалення законодавства та судової практики щодо захисту прав людини в Україні.....	76
3.3. Роль ЄСПЛ у забезпеченні належного та ефективного механізму захисту прав людини в Україні.....	79
Висновок	82
Список використаних джерел.....	84

ВСТУП

Права людини є фундаментальними принципами на яких базується сучасне міжнародне право та правова система держав. Вони гарантують не лише гідність, свободу та рівність особи, а й фундамент для її самореалізації у демократичному суспільстві. Втілення прав людини має вирішальне значення не лише для національного законодавства, а й для світової спільноти, яка має обов'язок забезпечувати належний рівень захисту та виконання прав людини за допомогою різноманітних інструментів, зокрема судової практики.

Судова практика є одним з ключових важелів у сфері захисту прав людини, оскільки суди ухвалюють рішення стосовно порушень або захисту прав, тим самим формуючи прецеденти та сприяючи вдосконаленню правозастосування. Проте, міжнародний досвід свідчить про те, що рівень ефективності реалізації прав людини через судову систему є неоднаковим та залежить від правової системи, культурних особливостей, політичного контексту та інших факторів, характерних для конкретної країни.

Мета цієї дипломної роботи присвячена дослідженню судової практики окремих країн світу щодо забезпечення прав людини. Зважаючи на різноманітність правових систем, особлива увага буде зосереджена на порівняльному аналізі судових рішень та механізмів захисту прав людини у окремих країнах. Це дозволить з'ясувати, наскільки ефективно суди реалізують права людини, які інструменти використовуються для забезпечення доступу до правосуддя, а також виявити проблеми та виклики, що виникають у цій сфері.

Актуальність теми обумовлена низкою важливих факторів, які визначають значення прав людини для сучасного суспільства та правових систем країн.

По-перше, захист прав людини є однією з основних цілей міжнародного співтовариства, яка реалізується через численні міжнародні угоди, договори та декларації. У цьому контексті суди, як органи правосуддя, займають ключову роль у забезпеченні захисту прав та свобод людини.

По-друге, роль судової практики у захисті прав людини є безпрецедентною, оскільки саме суди визначають межі і механізми реалізації прав людини, забезпечуючи доступ до правосуддя, виконання рішень і відшкодування за порушення прав. Водночас судова практика в кожній країні розвивається в рамках національних правових традицій і систем, що інколи створює різні підходи до захисту прав людини. Це робить важливим порівняльний аналіз судової практики в різних країнах для виявлення найефективніших моделей захисту прав людини.

Об'єктом дослідження є судова практика щодо реалізації прав людини в різних країнах світу.

Предметом дослідження є специфіка застосування правових норм і судових рішень щодо прав людини в практиці національних судів і міжнародних інстанцій, зокрема у справах, що стосуються порушення прав людини, а також особливості судового захисту прав людини в різних правових системах, на основі яких можна вивести рекомендації для поліпшення правової ситуації в Україні.

Наукова новизна цього дослідження полягає в здійсненні детального порівняння судових практик та механізмів реалізації прав людини у різних країнах світу, що дозволяє виявити позитивний і негативний досвід для подальшого впровадження в національну практику.

Структура:

Розділ 1: закладає фундамент дослідження, розкриваючи ключові теоретичні та правові аспекти прав людини. Він є необхідною передумовою для розуміння подальшого аналізу міжнародних та національних

механізмів захисту прав людини. У цьому розділі досліджується поняття прав людини як юридичної категорії, їхні основні класифікації, історичний розвиток, а також засади реалізації та гарантії у національних і міжнародних правових системах. Окрема увага приділяється функціям прав людини, їх зв'язку з правовою державою та верховенством права. Пояснюється значення юридичних механізмів реалізації, зокрема судового захисту як ключового інструменту реалізації прав.

Розділ 2: розглядає еволюцію та функціонування основних регіональних систем захисту прав людини, виявляючи їхні особливості, досягнення та виклики, також розділ розкриває структуру міжнародної системи захисту прав людини, її регіональні виміри (Європа, Америка, Африка, ісламські країни). Описано основні міжнародні акти, такі як Загальна декларація прав людини, Міжнародні пакти, Європейська конвенція тощо. Визначено класифікації стандартів прав людини – матеріальні, процесуальні, інституційні. Розділ також висвітлює ролі міжнародних організацій (ООН, Рада Європи, Міжамериканська комісія, Африканська комісія) у встановленні та впровадженні стандартів. Увагу також приділено джерелам стандартів і механізмам контролю за їх дотриманням.

Розділ 3: узагальнює попередній аналіз, фокусуючись на практичній реалізації прав людини через судові системи різних країн та визначаючи перспективи подальшого розвитку цієї сфери, зокрема в контексті України. Тут проаналізовано практику реалізації прав людини у судових системах України, Польщі, Німеччини, Італії, Великої Британії, Індії та ПАР. Для кожної країни розглядаються:

- конституційні та законодавчі основи реалізації прав людини;
- роль судів загальної юрисдикції та конституційних судів у захисті прав;
- приклади судових рішень, які демонструють реалізацію або порушення прав людини;
- взаємодія з міжнародними органами (наприклад, ЄСПЛ або інші механізми).

Особливу увагу приділено особливостям інтерпретації прав людини на національному рівні і тому, як держави поєднують внутрішнє право з міжнародними зобов'язаннями.

Розділ 1. Теоретико-правові основи прав людини

1.1. Поняття та зміст прав людини у сучасному праві

Права людини — це сукупність невідчужуваних і природних можливостей та свобод, які притаманні кожній особі лише в силу її людської природи та існування у суспільстві. Вони дозволяють індивіду самостійно визначати свою поведінку, користуватися соціальними благами для задоволення матеріальних і духовних потреб, не виходячи за межі, встановлені законом.

Право виконує функцію регулятора свободи — воно спрямоване на гармонізацію індивідуальної свободи з колективною, забезпечуючи рівноправність і справедливість. Закон не лише гарантує свободу, але й обмежує її, якщо вона суперечить публічному добру чи моральним уявленням суспільства. Тому обмеження повинні бути виправданими з позиції охорони основоположних свобод. Права людини мають універсальний і наддержавний характер — вони не залежать від національного законодавства, а визнаються міжнародним правом. В Україні вони закріплені в Розділі II Конституції. [1 ст. 1-4]

Коріння концепції прав людини сягає античних часів, коли зароджувалися уявлення про гідність і свободу особистості. У Стародавній Греції та Римі мислителі, зокрема Сократ, Платон, Аристотель і Цицерон, обґрунтовували ідеї природних прав, справедливості та взаємовідносин між особою і державою. Наприклад, Платон пропагував ідею моральної рівності, Аристотель — необхідність правового правосуддя, а Епікур — рівність усіх перед законами, що мають відповідати справедливості.

Ідеї прав людини посідають ключове місце у філософсько-правовому дискурсі від античності до сучасності. Упродовж історії мислителі різних епох по-різному осмислювали природу, джерело та зміст прав людини,

однак спільним залишалося прагнення осмислити гідність людської особистості, її свободи та межі впливу держави.

Томас Гоббс (1588–1679), представник філософського абсолютизму, вважав, що природне право кожної людини полягає у праві зберігати власне життя будь-якими засобами. У «Левіафані» він стверджував: «Природне право полягає в свободі кожної людини використовувати свою силу для збереження власного життя» (Гоббс Т. *Левіафан*, 1651).

Однак, для гарантії безпеки індивід добровільно обмежує ці права, укладаючи суспільний договір, завдяки якому виникає держава. Таким чином, у Гоббса права людини — це свободи, які людина мала в природному стані, але делегувала їх державі задля виживання.

Джон Локк (1632–1704), навпаки, розглядав природні права як невідчужувані, що передують державі. У праці *Два трактати про правління* він писав: «Кожна людина має природне право на життя, свободу та власність» (Локк Дж. *Two Treatises of Government*, 1689). На думку Локка, головною метою створення держави є охорона цих прав. Якщо ж держава їх порушує — народ має право на опір. Таким чином, Локк заклав основи ліберального розуміння прав людини, що вплинуло на подальший розвиток європейської правової думки.

Жан-Жак Руссо (1712–1778) вбачав основу прав людини в загальній волі та колективному договорі. Він зазначав: «Поступаючись усіма своїми правами на користь спільноти, кожен набуває рівних прав у її межах» (Руссо Ж.-Ж. *Про суспільний договір*, 1762). Руссо відстоював ідею, що справжня свобода можлива лише через підпорядкування законам, які людина встановлює сама через волю народу. Ця концепція заклала підґрунтя для демократичного бачення прав людини.

Іммануїл Кант (1724–1804) зробив радикальний поворот у філософії права, поставивши в центр ідею гідності особистості. Він писав: «Право — це сукупність умов, за яких свавілля однієї особи сумісне зі свободою всіх

згідно із загальним законом свободи» (Кант І. *До вічного миру*, 1795). Кант вважав, що права людини випливають із раціональної природи людини та її автономії. Людина — це мета сама по собі, а не засіб, і її права повинні бути визнані безумовно.

Георг Вільгельм Фрідріх Гегель (1770–1831), на відміну від Канта, наголошував на ролі держави як носія об'єктивного духу і гаранта прав. Він зазначав: «Право — це реальність свободи, моральна і правова свобода реалізується лише в державі» (Гегель Г.В.Ф. *Філософія права*, 1820). Гегель визнавав цінність особистих прав, однак вважав, що вони набувають сенсу лише в контексті раціонального державного устрою. Без держави права людини є абстрактними й незахищеними.

Таким чином, кожен з цих мислителів по-своєму окреслював підвалини прав людини: від природної свободи і самооборони у Гоббса, до непорушних прав у Локка, народного суверенітету у Руссо, морального імперативу у Канта, та історичної реалізації свободи у Гегеля. Їхні концепції стали основою для сучасних уявлень про права людини в міжнародному праві та конституціоналізмі.

Одним із найяскравіших представників епохи Просвітництва, чия філософія значно вплинула на формування сучасного уявлення про права людини, є Томас Пейн (1737–1809) — соціальний мислитель, публіцист, політичний і державний діяч. Його правові погляди викладені у працях *"Серйозна думка"* (1775), *"Здоровий глузд"* (1776), *"Американська криза"* (1776–1783), *"Права людини"* (1791–1792), *"Вік розуму"* (1794), *"Аграрна справедливість"* (1797) та ін. З-поміж них особливе значення має праця *"Права людини"*, в якій Пейн обґрунтував принципи природного права, свободи та рівності, заклавши філософське підґрунтя для майбутніх міжнародних документів із прав людини.

Центральною ідеєю концепції Пейна є положення про те, що всі люди народжуються рівними, мають однакові, невідчужувані природні права, які

належать їм "за правом існування". Він підкреслював: «Людина ніколи не мала прав власності на іншу людину, так само як жодне покоління не має права володіти іншим поколінням» (Пейн Т. *Права людини*, 1791). У цьому твердженні Пейн виступає проти будь-якої форми рабства, деспотизму чи правового домінування однієї людини над іншою. На думку мислителя, права людини не створюються державою, а існують апіорно — з моменту народження людини. Водночас Пейн визнавав, що в умовах суспільного співжиття не всі права можуть бути ефективно реалізовані індивідом самотійно. Тому на певному етапі історії люди частину своїх прав передають суспільству: «Сила суспільства перевищує їхню власну силу» (там само).

Отже, держава постає не як джерело прав, а як інструмент, який має сприяти реалізації та захисту вже існуючих природних прав.

У своїх працях Пейн закладає концептуальні основи універсальності, неподільності та взаємозалежності прав людини, які згодом були закріплені в *Загальній декларації прав людини* 1948 року. Цей документ, хоча й не є юридично обов'язковим, започаткував глобальну традицію визнання і захисту прав людини на національному та міжнародному рівнях. Принципи, сформульовані в ньому, нині мають незаперечний правовий статус у численних міжнародно-правових угодах.

Згідно з філософією Пейна, права людини мають такі характеристики:

- Невід'ємність: права не можуть бути втрачені, оскільки є властивими самій людській природі. Лише в окремих випадках певні права можуть бути тимчасово обмежені (наприклад, за вироком суду чи в умовах надзвичайного стану).
- Неподільність і взаємозв'язок: усі права тісно пов'язані між собою, реалізація одного з них можлива лише за умов забезпечення інших.

- Універсальність: права людини однаковою мірою належать усім людям — незалежно від раси, мови, статі, походження, соціального статусу тощо.

Особливу увагу Пейн приділяє свободі як базовому поняттю філософії прав людини. Він наголошує, що без свободи неможливо реалізувати жодне інше право, а саме поняття свободи охоплює як природні, так і набуті права особи — політичні, соціальні, економічні. За його переконанням, «Свобода — це умова, без якої права існують лише формально, але не можуть бути використані» (умовна реконструкція на основі праці *Права людини*).

Пейн також підкреслює, що держава має не лише визнавати, а й гарантувати права і свободи особи. Саме на державу покладається відповідальність за створення умов, у яких людина зможе реалізувати свої права. Таким чином, роль держави — не в обмеженні прав, а в їх забезпеченні та розвитку. [2]

Сьогодні найчастіше права людини розглядаються як права, які притаманні кожній людині в силу того, що вона є людиною. Незважаючи на те що концепція прав людини часто сприймається як така, що відбиває якісь ідеали, до яких необхідно прагнути, або взагалі як утопічна за своєю природою, суть її полягає в тому, що права людини встановлюють той необхідний мінімум, який потрібен, щоб забезпечити людині «людське» існування.

За своїм обсягом поняття «свобода людини» повно відображає принцип, закладений у ст. 19 Конституції України, згідно з яким людина має право робити все, за винятком того, що прямо заборонено чинним законодавством. Свободу людини характеризує й принцип рівних правових можливостей, правового сприяння і правової охорони, що його закріплюють демократичні конституції, у тому числі й Конституція України.[3]

1.2. Міжнародно-правові стандарти захисту прав людини

Міжнародно-правові стандарти у сфері прав людини сформувалися внаслідок тривалого етапу взаємодії держав, спрямованого на вироблення загальноприйнятих підходів щодо забезпечення гідності особи. Ці стандарти ґрунтуються на прагненні держав до утвердження універсальних цінностей, серед яких провідне місце посідає повага до прав людини та забезпечення їх охорони і захисту на національному та міжнародному рівнях. У межах відповідальності за дотримання своїх міжнародних зобов'язань перед громадянами та світовою спільнотою, держави активно долучаються до процесу правотворення, результатом якого стало ухвалення близько 300 міжнародних документів — декларацій, конвенцій, хартій — авторитетними міжнародними інституціями в різні історичні періоди.

Зазначені акти вважаються міжнародними стандартами в галузі прав людини, оскільки вони формуються на основі норм міжнародного звичаєвого права. Такі норми отримують визнання завдяки усталеній практиці держав, яка підтверджує обов'язковість певних моделей поведінки, навіть коли вони містяться лише у формах декларацій чи рекомендацій, схвалених Генеральною Асамблеєю ООН. Відтак, як одна з держав-засновниць Організації Об'єднаних Націй, Україна взяла на себе відповідні зобов'язання щодо просування і забезпечення загальної поваги до прав людини та основоположних свобод. Положення низки міжнародних актів знайшли відображення у тексті Конституції України, яка, у свою чергу, орієнтована на імплементацію міжнародно-правових стандартів.

Під міжнародно-правовими стандартами у сфері прав людини зазвичай розуміють мінімально допустимі вимоги до поведінки держав із людьми, що перебувають під їх юрисдикцією. Це правові норми, що встановлені міжнародними договорами, які, незважаючи на відсутність уніфікованого

легального визначення, містять загальноприйняті підходи до обсягу й змісту прав людини. У науковій літературі поняття «міжнародні стандарти» часто ототожнюється із самими правами людини, міжнародно-правовими зобов'язаннями держав, принципами міжнародного гуманітарного та правозахисного права. Внаслідок цього у науковому обігу відсутня однозначність у тлумаченні зазначеної категорії, що нерідко ускладнює її практичне застосування.[4 ст. 30-34]

Окремі вчені пропонують власне бачення змісту поняття «міжнародні стандарти прав людини». Так, М. Хаустова вважає їх основоположними принципами та нормами поведінки суб'єктів міжнародного права, що закріплені у головних джерелах міжнародного правопорядку [5, с. 44]. П. Рабінович розглядає їх як уніфіковані та універсальні норми, які фіксують мінімально необхідний зміст прав людини та передбачають позитивні зобов'язання держав щодо їх реалізації, а також можливість застосування санкцій за їх порушення [6, с. 24]. Згідно з В. Буткевичем, стандарти є інструментом, що конкретизує права людини у певній сфері життя, визначаючи відповідні міжнародні гарантії та обов'язки держави щодо їх забезпечення [7, с. 208].

С. Шевчук визначає міжнародні стандарти як загальновизнані норми, що фіксують статус особи на глобальному рівні, окреслюють перелік основоположних прав і свобод, а також межі їх обмеження [8, с. 22]. У свою чергу, С. Ляхівненко акцентує увагу на тому, що ці стандарти є юридично значущими цінностями, які закріплені у міжнародних договорах та актах міжнародних організацій і реалізуються у діяльності відповідних судових інституцій [9, с. 671]. І. Путраймс пропонує комплексне визначення, в якому міжнародні стандарти розглядаються як сукупність норм різної юридичної сили, що регулюють суспільні відносини в галузі прав людини, забезпечують їх одноманітне тлумачення та застосування [10, с. 12].

Таким чином, юридична наука засвідчує наявність широкого спектру підходів до визначення поняття «міжнародні стандарти прав людини», що свідчить про його багатозначність та гнучкість. Ключовими рисами цих стандартів є: закріплення певного змісту та (або) обсягу прав людини, обов'язковість або модельність (рекомендаційний характер), універсальність, а також санкційні механізми у випадку їх недотримання. Деякі дослідники слушно зазначають, що йдеться про «мінімальний стандарт» або «мінімально допустимий консенсус», який держави мають забезпечити у національному правопорядку.

Обов'язковість дотримання міжнародних стандартів має два основні рівні: де-юре — через їхнє формальне закріплення у міжнародно-правових актах; де-факто — через практику їх імплементації. Важливо, що навіть рекомендаційні норми впливають на національну правотворчість і правозастосування, формуючи стандарти моделювання відповідних норм. Санкції за недотримання стандартів можуть бути політико-правового або суто політичного характеру, однак відповідальність покладається саме на держави як основних носіїв зобов'язань у сфері прав людини.

Принцип універсальності знаходить відображення у положеннях таких документів, як Міжнародний пакт про громадянські та політичні права (ст. 2), де підкреслюється рівність у реалізації прав незалежно від раси, статі, мови, релігії, національного походження тощо [11]. Аналогічну позицію містить і Загальна декларація прав людини, вказуючи на необхідність однакової поваги до всіх прав людини, незалежно від культурних, релігійних чи політичних відмінностей [12].

Ще однією характерною особливістю міжнародних стандартів є високий рівень абстрактності термінів і понять, що використовуються у відповідних документах. Це пояснюється прагненням охопити широкий спектр правових ситуацій і надати стандартам універсального змісту, який не залежить від специфіки окремих культур чи правових систем. Утім, при

їх практичному застосуванні все ж враховуються конкретно-історичні умови, у межах яких здійснюється тлумачення відповідних норм [13, с. 19–21].

У контексті функцій, які виконують міжнародні стандарти прав людини, можна виділити кілька ключових напрямів:

Нормативне закріплення переліку основоположних прав і свобод, обов'язкових для визнання державами, що приєдналися до відповідних міжнародно-правових актів.

Конкретизація змісту прав людини, що знаходить відображення у національному законодавстві. Наприклад, Міжнародний пакт про економічні, соціальні і культурні права (1966 р.) розкриває поняття достатнього життєвого рівня, вказуючи на потребу в належному харчуванні, одязі та житлі для людини і її родини.

Визначення меж і обмежень реалізації прав, у тому числі встановлення заборон, спрямованих на запобігання зловживанню правами.

Покладення обов'язків на держави, що полягає у створенні правових та інституційних механізмів реалізації проголошених прав і свобод. Наприклад, Україна, ратифікувавши Європейську конвенцію з прав людини, взяла на себе зобов'язання скасувати смертну кару як вид покарання.

Варто підкреслити, що міжнародні стандарти прав людини обмежують абсолютний суверенітет держави, адже виходять з пріоритетності прав і свобод людини над інтересами державної влади. У цьому контексті вони відіграють роль універсальних критеріїв гуманітарного виміру державної політики.

Щодо класифікацій міжнародно-правових стандартів, на сьогодні не існує уніфікованого критерію. Проте історичний досвід дозволяє умовно поділити права людини на так звані покоління:

Перше покоління охоплює громадянські та політичні права (право на життя, свободу, справедливий суд, свободу думки, віросповідання, участь в управлінні державою тощо).

Друге покоління включає економічні, соціальні та культурні права (право на працю, освіту, соціальне забезпечення, відпочинок, охорону здоров'я тощо).

Третє покоління – це новітній пласт прав, переважно колективного характеру (право на розвиток, мир, безпечне довкілля тощо), які досі не мають одностайного визнання в міжнародній правовій доктрині.[14]

Окрім цієї класифікації, науковці також пропонують інші критерії розподілу прав людини:

- за способом реалізації – активні і пасивні;
- за суб'єктом – індивідуальні та колективні;
- за характером – класичні (негативні) і соціальні (позитивні);
- за юридичною природою – фундаментальні, невід'ємні, додаткові тощо.

У юридичній літературі здійснюються спроби класифікації самих стандартів за такими критеріями:

- а) за суб'єктом формування – міжнародні (ООН, Рада Європи, ЄС) та національні;
- б) за обов'язковістю – імперативні (обов'язкові) та рекомендаційні;
- в) за змістовною визначеністю – абсолютно і відносно визначені.

П. Рабінович, наприклад, виділяє такі типи міжнародних стандартів:

- за онтичним статусом – номінальні (лише назви прав) та фактичні (конкретизовані зміст і обсяг прав у текстах договорів);
- за географічною дією – універсальні (світові) та регіональні;
- за суб'єктом формулювання – стандарти, сформовані під егідою ООН, ЮНЕСКО, Ради Європи тощо.[16]

С. Ляхівненко доповнює цю класифікацію, зазначаючи існування стандартів у сферах локальної та регіональної демократії, а також стандартів, що розробляються в межах Міжнародної організації зі стандартизації (ISO). Усі ці класифікації мають прикладне значення і спрямовані на глибше розуміння та ефективніше застосування правових механізмів забезпечення прав людини.

Важливою є роль міжнародних організацій у формуванні відповідних стандартів. Особливо вагоме місце в цьому процесі посідає діяльність ООН, яка впливає на розвиток міжнародного права прав людини через:

- ухвалення багатосторонніх договорів;
- прийняття резолюцій і декларацій Генеральної Асамблеї та інших органів;
- механізми моніторингу виконання міжнародних зобов'язань;
- консультативні висновки Міжнародного Суду ООН.

Водночас не можна оминати і практику інших міжнародних інституцій, передусім Європейського суду з прав людини, який шляхом тлумачення положень Конвенції 1950 року створює прецедентне право, що має обов'язкову силу для держав-учасниць.

Найбільш авторитетними джерелами міжнародних стандартів прав людини виступають:

- Загальна декларація прав людини (1948 р.);
- Міжнародні пакти про громадянські і політичні права, а також про економічні, соціальні і культурні права (1966 р.);
- Європейська конвенція з прав людини (1950 р.) та протоколи до неї;
- Європейська соціальна хартія (1961 р.);
- Конвенція про права дитини (1989 р.);
- Конвенція проти катувань (1984 р.) тощо [16, с. 1-6].

Усі держави, які приєдналися до цих міжнародно-правових актів, зобов'язані гармонізувати своє законодавство з відповідними нормами та забезпечувати їх практичну реалізацію.

Підсумовуючи викладене, слід наголосити, що міжнародні стандарти прав людини становлять собою узагальнені норми, які фіксують універсальні цінності та визначають межі втручання держави у сферу людських прав. Вони є результатом довготривалого історичного процесу, у якому віддзеркалено спільні прагнення людства до свободи, справедливості й гідності. Конституційні положення про права людини в національних правопорядках повинні відповідати цим стандартам, адже саме їх дотримання забезпечує функціонування демократичної, правової та суверенної держави.

1.3. Роль судів у забезпеченні прав людини: загальна характеристика

Суди відіграють критично важливу роль у забезпеченні та захисті прав людини, і їх функції, кілька ключових аспектів:

Процесуальні гарантії: Суди забезпечують дотримання процесуальних прав, таких як право на справедливий судовий розгляд, право на захист і право на оскарження. Ці гарантії допомагають захистити індивідів від свавілля та забезпечують рівність перед законом.

Принципи правосуддя: Суди дотримуються принципів правосуддя, таких як рівність, справедливість і відсутність дискримінації. Це гарантує, що всі особи, незалежно від їх соціального статусу, раси чи статі, мають рівні права на судовий захист.

Судові прецеденти: Створення прецедентів через судові рішення допомагає формувати правозастосовчу практику. Наприклад, рішення вищих судів можуть стати орієнтиром для нижчих судів, що сприяє єдності та послідовності в застосуванні норм про права людини.

Роль у захисті вразливих груп: Суди часто розглядають справи, що стосуються вразливих груп, таких як жінки, діти, особи з інвалідністю та меншини. Вони можуть встановлювати прецеденти, які захищають права цих груп і сприяють соціальній справедливості.

Обов'язки держави: Суди можуть зобов'язати державні органи виконувати свої зобов'язання щодо захисту прав людини. Це включає як позитивні дії (наприклад, забезпечення доступу до освіти або медичного обслуговування), так і негативні (наприклад, запобігання катуванням або довільним арештам).

Міжнародне право: У рамках міжнародного права суди можуть розглядати справи про порушення прав людини, які сталися як на національному, так і на міжнародному рівні. Міжнародні трибунали, такі як Міжнародний кримінальний суд, розглядають випадки геноциду, військових злочинів і злочинів проти людяності.

Освіта та правосвідомість: Суди можуть сприяти правосвідомості в суспільстві, сприяючи розумінню прав людини та важливості їх захисту. Це може включати проведення відкритих засідань, публікацію рішень і участь у освітніх ініціативах.

Моніторинг і звітність: Суди можуть служити механізмом моніторингу за дотриманням прав людини, створюючи звітні механізми, які дозволяють відстежувати, як державні органи виконують свої зобов'язання.

Функціонування дієвих механізмів захисту прав людини є однією з ознак правової держави. Як слушно зазначив П. Рабінович, юридична захищеність людини та її прав – це одна з фундаментальних ознак правової держави, що покликана закріплювати, забезпечувати й захищати природні та невідчужувані права людини як вищої цінності [6, с. 781–782]. У зв'язку з цим неабиякого значення набувають різноманітні правові форми захисту прав і свобод, оскільки з їх допомогою створюються важливі передумови реалізації кожною особою своїх суб'єктивних прав і законних інтересів.

Забезпечення й захист прав людини є сферою, де перетинаються інтереси людини та суспільства, де закладаються фундаментальні засади правової держави й демократії.

Тільки за умови активної ролі держави в здійсненні прав людини може функціонувати дієвий конституційний механізм захисту прав людини та сформуватися у свідомості людини уявлення про справедливість, ефективність чинної державної влади, що, своєю чергою, надасть їй ознак легітимності. У зв'язку з цим процес захисту прав людини варто визнати одним із найважливіших елементів легітимації державної влади. Отже, цілком закономірним є те, що практично всі без винятку державотворчі процеси, які відбуваються нині в Україні, безпосередньо пов'язані зі здійсненням принципу забезпечення й захисту прав і свобод людини. Необхідно зауважити, що право на судовий захист є обов'язковим складником кожного суб'єктивного права особи, яке вона може реалізувати як безпосередньо, так і через діяльність державних чи уповноважених державою органів або організацій, які створюють необхідні умови, що сприяють відновленню порушеного права, припиненню правопорушення та притягненню винних до відповідальності.

У сучасному тлумачному словнику поняття «захист» визначається як власне охорона, а «охороняти» – «оберігати когось, щось від небезпеки, загрози нападу, замаху тощо; стояти на варті біля чогось; вартувати, стерегти; забезпечувати, гарантувати недоторканність когось, чогось» [17]. Тобто в загальному розумінні ці поняття тісно переплітаються між собою, проте зовсім не виражають якихось диференційних особливостей. На противагу загальнонауковому підходу, у юридичному аспекті «охорона» є більш широким поняттям, ніж «захист» (англійською – enforcement). Ці терміни використовуються в різних юридичних термінологічних конструкціях для позначення низки нормативних категорій і понять, які потребують наукового тлумачення змісту й відповідного практичного

застосування. Проаналізувавши норми чинної Конституції України, можна зробити висновок, що термін «захист» уживається в юридичних конструкціях, що, зокрема, позначають, по-перше, юридичний обов'язок держави в особі уповноважених нею органів, організацій чи посадових осіб із захисту прав людини; по-друге, можливості особи реалізувати власне суб'єктивне право на захист у разі порушення її права. Тобто поняття «захист» пов'язане не зі звичною (нормальною) реалізацією прав, а лише з конкретним правопорушенням або оспорюванням прав.

Отже, право на захист є складником самого суб'єктивного права разом із правом на його реалізацію. Без права на захист неможливо ефективно здійснити будь-яке право чи свободу, оскільки відсутність ефективних механізмів захисту робить ці права формальними, а не такими, що реально забезпечують справедливість. Суди є ключовим елементом у забезпеченні можливості доступу до захисту прав, оскільки вони створюють правову практику через розгляд конкретних справ, забезпечуючи правозастосування, яке ґрунтується на принципах правосуддя та рівності. Таким чином, механізми судового захисту гарантують не лише відновлення порушених прав, але й підтримку правової стабільності та соціальної справедливості в суспільстві. У цьому контексті роль судів у захисті прав людини є вирішальною для функціонування правової держави.

Принцип правової держави, що включає доступ до правосуддя для всіх, без винятку, є основою побудови демократії та забезпечення справедливості на всіх рівнях. У результаті цього процесу, коли особа отримує можливість ефективно захищати свої права через суд, зростає довіра до державної влади, що надає їй легітимність. Це важливо для розуміння того, як захист прав людини пов'язаний з ефективністю та легітимністю державних інститутів.

Тому роль судів, зокрема в забезпеченні прав людини, є надзвичайно важливою для забезпечення правосуддя і стабільності в суспільстві. І саме

через діяльність судів можна підтримувати правовий порядок, реалізувати права і свободи осіб, а також зберігати баланс між інтересами особи та суспільства.

Захист прав людини через суди є невід'ємною частиною правового механізму, що сприяє розвитку демократичних інститутів і правової держави. Тому забезпечення ефективного доступу до правосуддя є основою для розвитку справедливого та гармонійного суспільства.

Розділ 2. Становлення міжнародної системи захисту прав людини

2.1. Захист прав людини, що здійснюється Радою Європи

Рада Європи — найдавніша міжурядова організація на європейському континенті, заснована 5 травня 1949 року. Її діяльність охоплює, зокрема, захист і забезпечення прав та фундаментальних свобод людини. Згідно з пунктами "а" та "б" статті 1 Статуту Ради Європи, головною метою організації є об'єднання країн-учасниць для збереження та реалізації спільних ідеалів і принципів, сприяння економічному й соціальному прогресу. Ця мета досягається через органи Ради шляхом обговорення питань, що становлять взаємний інтерес, укладання угод та здійснення спільних заходів у різних сферах: економіці, соціальній сфері, культурі, науці, праві, адмініструванні, а також у сфері захисту та реалізації прав людини і основоположних свобод.

У тісній співпраці з ЄС та ОБСЄ Рада Європи формує європейську систему захисту прав людини, ключовим елементом якої є Європейська конвенція з прав людини 1950 року, що, безсумнівно, є головним документом РЄ у сфері захисту прав людини. ЄКПЛ відіграє важливу роль у гармонізації стандартів захисту прав і свобод людини в Європі. Права,

гарантовані ЄКПЛ, мають обов'язкову юридичну силу в країнах Європи, визначаючи мінімальні обов'язкові стандарти, що відповідають вимогам сучасного європейського законодавства.

Основними органами Ради Європи, відповідно до статті 10 Статуту, є Комітет Міністрів та Консультативна асамблея. На сьогодні Рада Європи об'єднує 47 держав, включаючи Україну. [18]. Функціонування цих двох органів забезпечує Секретаріат Ради Європи. Варто зазначити, що цю Конвенцію часто називають "статутним" договором Ради Європи, оскільки, незважаючи на відсутність такої вимоги в Статуті, починаючи з 1989 року, ПАРЄ за підтримки КМ РЄ наполягає на ратифікації Конвенції усіма кандидатами на членство в Раді Європи. [19] Україна ратифікувала ЄКПЛ 17 липня 1997 року, і Конвенція набула чинності 11 вересня 1997 року. Взаємозв'язок між членством у РЄ та участю в ЄКПЛ закріплено і в тексті Конвенції. Згідно з частиною 3 статті 58 ЄКПЛ: "будь-яка Висока Договірна Сторона, яка перестає бути членом Ради Європи, перестає бути і стороною цієї Конвенції на тих самих умовах".[20] Цю практику підтверджує прецедент: у 1969 році Греція вийшла зі складу РЄ, і міністр закордонних справ Греції надіслав Генеральному секретарю Ради Європи документи про денонсацію Грецією Статуту РЄ та ЄКПЛ.[21]

Права людини, що вимагають захисту, містяться в Розділі I Європейської конвенції з прав людини (далі - ЄКПЛ) та протоколах до неї. Права та свободи людини, зафіксовані в Розділі I ЄКПЛ та її протоколах, охоплюють найважливіші громадянські, політичні та економічні права, зокрема: право на життя, право на свободу та особисту недоторканність, свободу переконань, свободу совісті та віросповідання, свободу висловлення поглядів, право на мирні зібрання, право на об'єднання та асоціації, право на повагу до приватного та сімейного життя, право на справедливий судовий розгляд, право на повагу до власності, заборону

дискримінації, тортур, рабства, примусової праці, неприпустимість покарання без закону та інші права. [20]

Варто підкреслити, що ЄКПЛ та протоколи до неї не містять норм, які б захищали соціальні права людини (право на працю, відпочинок, соціальне забезпечення тощо), забезпечення яких є предметом регулювання інших договорів Ради Європи, зокрема Європейської соціальної хартії 1961 року та Переглянутої Європейської соціальної хартії 1996 року.

Діяльність РЄ щодо захисту прав людини може бути поділена на такі основні напрями:

1. Забезпечення прав людини, що здійснюється Європейським судом з прав людини та Європейським комітетом з питань запобігання катуванням.

2. Просування прав людини, що реалізується насамперед Комісаром з прав людини Ради Європи.

3. Забезпечення рівності, різноманітності та прав вразливих груп. Передусім йдеться про захист прав національних та сексуальних меншин, інвалідів, дітей, жінок, біженців та інших категорій населення.

4. Забезпечення соціальних прав людини. Основним інструментом реалізації контролю РЄ над захистом прав людини в державах-членах РЄ є ЄСПЛ.

У 1994 році Рада Європи ухвалила Протокол №11 до ЄКПЛ (набув чинності у 1998 році), яким попередня триланкова система була замінена на єдиний орган – Європейський суд з прав людини. В результаті такої реформи всі міждержавні та індивідуальні скарги тепер надсилаються безпосередньо до ЄСПЛ, який їх реєструє та розглядає як з погляду прийнятності, так і по суті справи. Протокол № 11 до ЄКПЛ, безперечно, підвищив ефективність роботи контрольного механізму Конвенції: якщо до реформи Європейська Комісія з прав людини та ЄСПЛ ухвалили 38 389 рішень щодо прийнятності та по суті справи за всі 44 роки своєї діяльності,

то новий ЄСПЛ – 61 633 рішення щодо прийнятності та по суті справи лише за перші 5 років своєї роботи. [22]

Проте проблема перевантаженості Європейського Суду з прав людини залишається актуальною. Частково це було пов'язано із значним розширенням складу Ради Європи та стрімким зростанням кількості справ. Певною мірою проблему намагалися вирішити шляхом прийняття Протоколу №14, відкритого для підписання 13 травня 2004 р. Однак у цілому проблема великого навантаження та повільного розгляду справ у ЄСПЛ залишається актуальною.

До складу ЄСПЛ входять 47 суддів – по одному від кожної держави. Судді обираються ПАРЄ більшістю голосів за списком із трьох кандидатів строком на дев'ять років без права переобрання. Кожна держава-учасниця Конвенції самостійно визначає кандидатів у судді ЄСПЛ з урахуванням вимог, закріплених у ЄКПЛ.[23] До таких критеріїв можна віднести вимоги, закріплені у ч. 1 ст. 32 ЄКПЛ, де зазначено, що судді повинні мати високі моральні якості, а також кваліфікацію, необхідну для призначення на високу суддівську посаду, або бути юристами з визнаним рівнем компетентності. [20] Також існує віковий критерій, який зафіксовано у ч. 2 ст. 23 ЄКПЛ, де зазначено, що повноваження суддів припиняються після досягнення ними 70-річного віку. Кандидат у судді ЄСПЛ не обов'язково повинен бути громадянином держави, яка висуває його на цю посаду. Наприклад, суддею від Сан-Марино був обраний громадянин Італії, а від Ліхтенштейну було обрано суддю-громадянина Швейцарії [24, с.50].

Компетенція ЄСПЛ обумовлена насамперед метою його діяльності, яка закріплена у ст. 19 ЄКПЛ: забезпечення дотримання зобов'язань, взятих на себе державами за ЄКПЛ та протоколами до неї.

Для досягнення поставленої мети ЄСПЛ наділений такою компетенцією:

- розглядати скарги на порушення прав і свобод людини, гарантованих відповідно до ЄКПЛ та протоколів до неї;
- тлумачити та застосовувати положення ЄКПЛ та протоколів до неї;
- готувати консультативні висновки на запит КМ РЄ. До компетенції ЄСПЛ входить розгляд двох категорій скарг: міждержавних справ відповідно до ст. 33 ЄКПЛ та індивідуальних скарг згідно зі ст. 34 ЄКПЛ. [20]

Переважає більшість звернень, що надходять до ЄСПЛ, – це індивідуальні скарги, що надсилаються приватними особами або групами приватних осіб. Відповідно до ст. 33 ЄКПЛ Суб'єктом права на подання заяви у міждержавній справі, як і відповідачем у такій справі, може бути лише держава-учасник ЄКПЛ. Згідно зі ст. 34 ЄКПЛ з індивідуальною скаргою до ЄСПЛ можуть звернутися будь-які фізичні особи, будь-які неурядові організації або будь-які групи осіб, які стверджують, що вважають себе потерпілими від порушення однією з держав-учасниць Конвенції прав і свобод людини, гарантованих ЄКПЛ або Протоколами до неї. Відповідно відповідачем у такій справі може бути лише держава-учасник ЄКПЛ. Фізичні особи складають найбільший відсоток серед тих, хто звертається до ЄСПЛ з індивідуальними скаргами.

Відповідно до ст. 14 ЄКПЛ, користування правами та свободами, визнаними в цій Конвенції, повинно забезпечуватися без дискримінації за будь-якою ознакою – статі, раси, кольору шкіри, мови, релігії, політичних чи інших переконань, національного чи соціального походження, належності до національних меншин, майнового стану, народження або за будь-якою іншою ознакою. [20]

Зважаючи на принцип максимальної доступності ЄСПЛ для тих, чий права, гарантовані згідно з ЄКПЛ та протоколами до неї, порушені, в ЄКПЛ не передбачено жодних обмежень права на подання скарги до ЄСПЛ, пов'язаних з віком, дієздатністю, психічним станом, правовим статусом чи

громадянством заявника. Відсутність вимог щодо визнання державою дієздатності заявника підтверджується справою Ракевіч проти росії, де розглядалися питання обмеження свободи душевнохворих людей. Заявниця оскаржувала факт визнання її душевнохворою, примусову госпіталізацію, а також недотримання строків ухвалення судового рішення, на підставі якого її було піддано примусовому медичному лікуванню, а її дієздатність обмежено [24, с.51].

Отже, відсутність критичного ставлення до громадянства особи, яка подає заяву, підтверджується рішенням у справі Екбатані проти Швеції, розглянутій у 1988 році [25]. У цій справі заявник, громадянин США, скаржився на те, що Швеція, як учасниця ЄКПЛ, порушила його права, передбачені Конвенцією. За усталеною практикою, ЄСПЛ включає до сфери своєї діяльності всі комерційні та некомерційні організації та підприємства. Згідно з Рішенням у справі "Санді Таймс" проти Об'єднаного Королівства від 26 квітня 1979 року, суб'єктом подання скарги були засоби масової інформації [26]. Так, у справі Стюарт проти Сполученого Королівства до ЄСПЛ звернулася матір хлопчика, котрого було вбито солдатами Об'єднаного Королівства. Родичі та інші тісно пов'язані з жертвою особи можуть не лише розпочинати розгляд у ЄСПЛ, а й підтримувати скаргу, подану жертвою порушення прав, навіть після її смерті після звернення до Суду [27] [28]. У справі Х. проти Франції заявнику, котрий неодноразово отримував переливання крові, було діагностовано ВІЛ. Його скарга стосовно тривалості адміністративного розгляду була визнана прийнятною. Під час розгляду справи в ЄСПЛ заявник помер, проте його батьки висловили бажання продовжити судовий процес, на що ЄСПЛ надав згоду, присвоївши їм статус непрямої жертви порушення прав.

Важливо відмітити, що навіть визнавши заявника жертвою порушення прав, ЄСПЛ зберігає за собою право анулювати цей статус на будь-якій

стадії розгляду справи, аж до винесення рішення по суті. Прийняття такого рішення, як правило, залежить від обставин конкретної справи.

Втрата статусу жертви порушення прав можлива лише на підставі рішення ЄСПЛ і не може бути зумовлена появою будь-яких раніше невідомих фактів або причин, усуненням обставин, що спричинили порушення прав заявника та лягли в основу поданої ним скарги, або будь-якими іншими подіями. Наприклад, у справі Лопез Остра проти Іспанії [29] заявник звернувся до ЄСПЛ з приводу порушення права на повагу до житла і особистого життя відповідно до ст. 8 ЄКПЛ [20], у зв'язку з несанкціонованим обробленням відходів поруч із його будинком, що негативно впливало на здоров'я заявника. Згодом заявник покинув житло, район та місто, а незаконна обробка відходів припинилася. Але, оскільки сам факт порушення прав заявника вже мав місце, шкода була завдана в будь-якому випадку, відтак, заявник не втратив статус жертви порушення прав людини.

Важливим моментом є виділення ЄСПЛ окремої категорії заявників, котрі мають назву «потенційні жертви порушення прав людини» [24]. До ЄСПЛ неодноразово надходили скарги від осіб, чиї права, гарантовані ЄКПЛ та протоколами до неї, не були порушені на момент подачі скарги, але існувала реальна загроза їх порушення в майбутньому. ЄСПЛ виділив такі скарги в окрему групу, а їхнім подавачам почав надавати особливий статус – статус потенційної жертви порушення прав.

Так, у справі Класс та інші проти Федеративної республіки Німеччина [30] заявники скаржилися на порушення права на повагу до приватного життя і кореспонденції через наявність правових норм у ФРН, які дозволяли таємне стеження за особами без їх інформування. Хоча заявники не змогли довести, що ці норми застосовувалися безпосередньо до них, ЄСПЛ визнав їх жертвами порушення прав, оскільки за ними могло здійснюватися таке стеження. Незважаючи на те, що порушення прав і свобод людини,

закріплених в ЄКПЛ або протоколах до неї, є результатом дій (бездіяльності) конкретних державних органів (міністерств, відомств, судових інстанцій, органів прокуратури тощо) та їхніх посадових осіб, відповідачем за скаргами, поданими до ЄСПЛ, виступають лише держави-учасниці ЄКПЛ. Більш того, держава не може бути відповідачем за скаргами на дії приватних суб'єктів. Прикладом є скарга Тумилович проти росії була визнана неприйнятною, в тому числі через те, що заявниця скаржилася на дії свого роботодавця – приватної компанії «Сатурн», з вини якої вона тривалий час перебувала у неоплачуваній відпустці. У своєму рішенні щодо прийнятності скарги ЄСПЛ вказав, що може розглядати скарги, які стосуються дій самої держави, або питань, за які держава за Конвенцією може бути визнана відповідальною.

Важливо зазначити, що, відповідно до ст. 36 ЄКПЛ, держава-член ЄКПЛ, громадянином якої є заявник, має право подавати свої письмові зауваження і брати участь у слуханнях. Тобто закріплено право такої держави бути третьою стороною в справі. Державу, що є стороною в справі в ЄСПЛ, представляє спеціально уповноважена посадова особа [20]. В Україні такою особою є Уповноважений Верховної Ради з прав людини при Європейському суді з прав людини. Скарга, подана до ЄСПЛ, має відповідати певним вимогам або умовам прийнятності, частина з яких впливає з ЄКПЛ як міжнародного договору, а частина викладена в ст. 35 ЄКПЛ.

Недотримання хоча б одного заявником критеріїв прийнятності скарг є достатньою підставою для припинення провадження у справі. Однією з умов прийнятності скарг є дотримання предметної юрисдикції Суду (*ratione materiae*). В ЄКПЛ та протоколах до неї зафіксовано вичерпний перелік прав і свобод людини. Крім того, на відміну від ЄКПЛ, учасниками якої є всі держави-члени Ради Європи, ратифікація протоколів, що доповнюють її, не є обов'язковою, отже, різні держави беруть участь в різних протоколах.

Предметна компетенція Суду також зумовлена суверенністю держав і принципом субсидіарності діяльності ЄСПЛ по відношенню до національних засобів правового захисту. ЄСПЛ не виконує функцій вищої судової інстанції по відношенню до національних судів держав і тому не має права скасовувати або змінювати винесені ними вирoki (рішення), давати нову оцінку обставинам справи заявника, доказам його винуватості (невинуватості), показанням свідків та іншим матеріалам справи. ЄСПЛ не оцінює і не виправляє фактичні і юридичні помилки, допущені національними судовими та адміністративними органами, якщо тільки вони не спричинили за собою порушення прав і свобод людини, закріплених в ЄКПЛ. Суд не може скасовувати або вимагати скасування законів, постанов, розпоряджень, указів, наказів і будь-яких інших нормативних актів держав, а також застосування або скасування будь-яких владних заходів у зв'язку з обставинами конкретної справи.

Країни-учасниці ЄКПЛ забезпечують права і свободи, закріплені в ЄКПЛ та протоколах до неї, «кожному, хто перебуває під їхньою юрисдикцією». Юрисдикція держави поширюється на територію держави, тобто сушу та води з розташованими під ними надрами і повітряний простір, що знаходиться над сушею, межі якого визначаються державним кордоном; морські судна, що плавають під прапором держави, і зареєстровані нею повітряні судна; території посольств і консульств держави в інших країнах. Важливим при цьому є розмежування меж держави *de facto* та *de jure*. Так, у справі Лоїзиду проти Туреччини заявниця подала скаргу проти Туреччини, хоча порушення права власності, яке стало підставою для звернення до ЄСПЛ, відбулося на території Північного Кіпру. Оскільки на момент порушення права заявника ця частина острова була окупована турецькими збройними силами, які здійснювали фактичний контроль над цією територією, ЄСПЛ визнав, що, враховуючи цілі та завдання Конвенції, держава-учасник Конвенції може нести

відповідальність у разі, якщо внаслідок військових дій, як законних, так і незаконних, вона здійснює реальний контроль над будь-яким районом поза межами державної території [31].

Відповідно до ч. 1 ст. 35 ЄКПЛ до числа умов прийнятності скарг відноситься вичерпання всіх національних засобів правового захисту [20]. ЄСПЛ неодноразово наголошував у своїх постановках, що необхідно надати Договірним державам можливість запобігти або виправити порушення, у зв'язку з якими їм пред'являються скарги, перш ніж ці скарги будуть подані до Суду. Отже, держави звільняються від відповідальності за свої дії перед міжнародним органом доти, поки не отримають можливість виправити ситуацію, використовуючи власні правові системи. Внутрішньодержавні засоби правового захисту включають судові та адміністративні органи держави, що уповноважені розглянути справу заявника та винести рішення по суті цієї справи. Компетенція відповідних органів визначається відповідно до національного законодавства держави, яке встановлює, зокрема, підвідомчість, підсудність, ієрархічну послідовність, терміни та порядок звернення тощо. Виконуючи умову про вичерпання всіх національних засобів правового захисту, заявник зобов'язаний дотримуватися всіх вимог національного законодавства. Якщо заявник з власної вини пропустить, наприклад, термін звернення до касаційної інстанції, скарга, подана ним до ЄСПЛ, буде визнана непринятною, оскільки заявник міг скористатися своїм правом звернутися до відповідних судових або адміністративних органів, але не зробив цього.

2.2. Система захисту прав людини ЄС

Становлення та закріплення поваги до прав людини в праві Європейського Союзу було тривалим процесом. На початку, Європейські

співтовариства мали суто економічну природу, тому положення про права людини не увійшли до договорів, які їх засновували [32].

Будь-яка європейська держава, яка дотримується загальних принципів свободи, демократії, поваги до прав людини та основоположних свобод, а також верховенства права, має можливість подати заявку на вступ до Європейського Союзу, як це передбачено у статтях 6 та 49 Договору про Європейський Союз. Критерії, яких повинні дотримуватися держави для вступу до ЄС — Копенгагенські критерії членства — були затверджені на засіданні Європейської Ради в Копенгагені у червні 1993 року. Відповідно до них, членство в ЄС вимагає від держави-кандидата стабільності інституцій, які гарантують демократію, верховенство права, повагу до прав людини та захист прав меншин тощо. Держави, які бажають стати членами ЄС, повинні не лише закріпити основоположні принципи демократії та верховенства права безпосередньо у своїх національних конституціях, але й реалізовувати їх у повсякденному житті суспільства.

Конституції таких держав-кандидатів мають гарантувати демократичні свободи, включаючи політичний плюралізм, свободу слова, свободу совісті та релігії; встановлювати демократичні інституції та незалежні судові органи й інші органи державної влади, що сприяє нормальному функціонуванню державних інституцій, проведенню вільних і справедливих виборів тощо. Варто зазначити, що на початкових етапах свого формування Європейський Союз не приділяв належної уваги питанням захисту прав людини всередині самого Союзу. На думку наднаціональних органів, ці питання виходили за межі економічної інтеграції, тому у засновницьких договорах самого ЄС відсутній перелік прав людини. Положення права Європейського Союзу тлумачилися як такі, що мають пріоритет над положеннями національних конституцій держав-членів у частині, що стосується прав і свобод людини. Тому наднаціональні інституції ЄС не остерігалися, що держави-члени вимагатимуть

відповідності положень права ЄС їхньому внутрішньому законодавству щодо захисту прав людини. З іншого боку, повноваження інституцій ЄС у сфері захисту прав людини не були надто широкими. Тобто, договори, якими були створені Європейські співтовариства, фактично не регулювали питання захисту прав людини. Деякі раніші, більш амбітні плани європейської інтеграції, як-от Європейське оборонне співтовариство та проект Статуту Європейської політичної спільноти, певною мірою порушували це питання. Однак ці плани зазнали невдачі, а засновники ЄС прагнули обмежити угоду лише потребами економічної спільноти [33].

Вперше питання про основні права людини було розглянуто Судом ЄС у 1969 році в справі *Stauder* про порушення права на приватне життя системою соціального забезпечення. У рішенні по цій справі Суд ЄС вказав, що він захищатиме основні права людини, що впливають із загальних принципів спільноти [34]. У рішенні по справі *International Handelsgesellschaft* 1970 року Суд ЄС підтвердив свою позицію: "Повага основних прав є невід'ємною частиною загальних принципів права, дотримання яких забезпечує Суд", - підкресливши, що основні права людини повинні забезпечуватися в рамках структури та цілей Європейських співтовариств відповідно до загальних традицій держав-членів.

У 1970-ті роки розвитку практики Суду ЄС у галузі забезпечення прав людини, зокрема, сприяло протистояння між Судом ЄС та Федеральним конституційним судом Німеччини, який зазначав, що передача повноважень Європейськими Співтовариствами не може позбавити громадян – в даному випадку німецьких – того захисту, який їм надає положення національних конституцій у сфері прав людини. Компетентні органи Німеччини неодноразово порушували перед Судом ЄС питання про порушення Європейськими співтовариствами основних прав людини, гарантованих Конституцією ФРН. У відповідь Суд ЄС зазначав, що

Федеральний конституційний суд Німеччини не має права висловлюватися щодо недійсності актів ЄС за жодних обставин, навіть якщо вважає, що вони суперечать конституційному праву ФРН та, зокрема, положенням, що гарантують повагу до основних прав людини. У 1974 році Суд Європейських співтовариств прийняв рішення у справі Nold, в якому вказав, що міжнародно-правові акти з прав людини, до яких приєдналися держави-члени ЄС, в першу чергу ЄКПЛ 1950 року, можуть і повинні враховуватися в рамках права Європейських співтовариств [36]. Починаючи з рішення у цій справі, Суд ЄС став регулярно звертатися до ЄКПЛ [37]. Так, в рішенні по справі Rutilt 1975 року Суд ЄС прямо послався на ЄКПЛ як на міжнародний договір, що має обов'язкову юридичну силу для всіх держав-членів Європейських співтовариств. Згадані рішення стали основою для розвитку судової практики Європейських співтовариств в період з 1969 по 1980 роки. Суд ЄС забезпечував захист основних прав людини, виходячи з того, що повага прав людини – невід'ємна частина основних принципів права Європейських співтовариств. При цьому зміст прав людини в судовій практиці ЄС як і раніше не був точно визначений. Суд ЄС робив лише загальне посилення на право держав – членів Європейських співтовариств і міжнародні угоди, учасниками яких ці держави були, виходячи з пріоритету загальних інтересів Європейських співтовариств [38].

У певній мірі саме конституційні суди держав-членів чинили на нього тиск, не визнаючи пріоритету права ЄС, якщо воно не гарантувало належного захисту прав людини. Згодом у Європі почали формуватися дві паралельні системи захисту прав людини — як у межах Ради Європи, так і в межах ЄС, причому ця система захисту була неповною і, певною мірою, фрагментарною, оскільки на початкових етапах свого становлення охоплювала переважно економічні права.

Поступово, зі зміцненням європейської інтеграції у політичній сфері та сфері юстиції і внутрішніх справ, почала простежуватися поява рішень судів держав-членів ЄС, у яких частково відмовлялися визнавати принцип верховенства права ЄС над національним законодавством у питаннях прав і свобод людини. У зв'язку з цим держави-члени та органи Співтовариства почали приділяти більше уваги питанню захисту прав людини. Водночас поступово з'являлися нормативні акти, в яких виявлялися спроби визначити основоположні права і свободи людини у межах Європейських Співтовариств. Серед основних можна назвати Європейську соціальну хартію 1961 року, Декларацію основоположних прав і свобод 1989 року, Хартію основоположних соціальних прав працівників 1989 року та інші. Нарешті, важливим кроком на шляху визнання прав людини як складової частини права Європейських Співтовариств стало ухвалення Єдиного європейського акта у 1986 році [39].

У ньому було зроблено посилання на Європейську конвенцію з прав людини 1950 року як на основний нормативний документ щодо гарантування демократичних цінностей у Європі. Європейський Союз визнає Конвенцію 1950 року [6], однак не є її стороною, а отже, вона не є складовою частиною права Європейського Союзу. Варто зазначити, що в цьому питанні існує певна конкуренція між Радою Європи та ЄС, хоча ЄС і не претендує на вирішальну роль у сфері захисту прав людини в Європі. Суд ЄС свого часу виступив проти приєднання до Європейської конвенції без внесення змін до установчих документів інтеграційних об'єднань.

Важливим аргументом на підтримку цієї позиції було те, що таке приєднання передбачало б застосування норм без урахування специфіки самого Європейського Союзу та його права. На це також вплинув факт відсутності у Конвенції 1950 року повного переліку соціальних, економічних і культурних прав, які були закріплені в іншому нормативному акті Ради Європи — Європейській соціальній хартії 1961 року, переглянутій

у 1996 році. На той момент Суд не мав наміру підпорядковувати свою юрисдикцію Європейському суду з прав людини, оскільки громадяни ЄС мали можливість звертатися як до судових органів ЄС, так і до Європейської конвенції 1950 року для захисту своїх прав, проте в такому випадку виникав конфлікт, адже постає питання: чиє рішення матиме пріоритет у вирішенні справи.

З часом це питання було врегульовано шляхом підписання Лісабонських угод та Хартії основоположних прав Європейського Союзу у редакції 2007 року. Водночас ще до підписання Лісабонського договору були здійснені окремі кроки до розмежування юрисдикції Європейського суду з прав людини та Суду ЄС шляхом визнання права першого на ефективний засіб правового захисту, якщо особи, що перебувають на території ЄС, можуть оскаржити перед Судом дії інституцій ЄС, які порушують права людини, гарантовані Конвенцією 1950 року. Маастрихтський договір про Європейський Союз уже містив низку положень щодо захисту прав людини. Відповідно до ст. 2 ЄС ґрунтується на цінностях поваги до людської гідності, свободи, демократії, рівності, верховенства права та поваги до прав людини, включно з правами осіб, які належать до меншин. Стаття 3 Договору про Європейський Союз визначає цілі ЄС. У своїх «відносинах із зовнішнім світом» ЄС сприяє «викоріненню бідності та захисту прав людини, зокрема прав дитини, а також суворому дотриманню й розвитку міжнародного права, включаючи повагу до принципів Статуту Організації Об'єднаних Націй».

Згідно зі ст. 6 закріплюється принцип поваги до основоположних прав і свобод. У ній зазначено, що основоположні права, як гарантовані Європейською конвенцією про захист прав людини і основоположних свобод, так і закріплені в конституційних традиціях, спільних для держав-членів, становлять загальні принципи права Союзу [40].

Стаття 21 Договору про Європейський Союз визначає принципи, якими керується зовнішня діяльність Союзу. Серед них: демократія, верховенство права, універсальність і неподільність прав людини й основоположних свобод, повага до людської гідності, рівності та солідарності, а також дотримання принципів Статуту Організації Об'єднаних Націй 1945 року та норм міжнародного права. У статті 205 Договору про функціонування Європейського Союзу зазначається: загальні положення щодо зовнішньої діяльності Союзу. У ній передбачено, що міжнародна діяльність ЄС має здійснюватися відповідно до принципів, викладених у статті 21 Договору про Європейський Союз [41].

Регламент Європейського парламенту і Ради, яким встановлюється Інструмент сусідства, розвитку та міжнародного співробітництва, був прийнятий у контексті Багаторічної фінансової рамки на 2021–2027 роки, відповідно до Комунікації «Сучасні бюджети для Союзу, який захищає, розширює права та обстоює інтереси». Цей акт визначає основні пріоритети та загальні бюджетні засади зовнішньої діяльності ЄС у межах розділу «Сусідство та світ», зокрема створення Інструменту сусідства, розвитку та міжнародного співробітництва. Метою Регламенту є розвиток міжнародного співробітництва, підтримка та просування цінностей і інтересів Союзу у світі з метою реалізації цілей і принципів зовнішньої політики, викладених у статтях 3, 8 і 21 Договору про Європейський Союз [42].

Договір про функціонування ЄС, окрім норм щодо громадянства ЄС, закріплює такі права та свободи громадян ЄС: право на вільне пересування і постійне проживання на території держав-членів, право голосу і бути обраним на муніципальних виборах у державі-члені та на виборах до Європейського парламенту, а також право на дипломатичний і консульський захист, право звернення до інституцій або органів ЄС. Цей нормативний акт також гарантує свободу пересування працівників і

принцип рівної оплати праці для чоловіків і жінок. Значна увага приділяється гарантіям захисту прав і свобод людини, зокрема компенсації шкоди, завданої особі діяльністю ЄС чи його посадових осіб. Рішення Суду ЄС визначають основні принципи захисту індивідуальних прав і свобод у межах Союзу [41].

З метою гарантування прав і свобод у ЄС особливе місце в правовій системі Союзу займає Хартія Співтовариства про основоположні соціальні права працівників.

Насамперед, порівняно з ЄКПЛ, у Хартії закріплено більш широкий перелік прав і свобод людини. Так, заборона рабства та примусової праці згідно зі ст. 5 Хартії супроводжується заборonoю угод, об'єктом яких є людина. Стаття 8 Хартії стосується права кожної особи на захист його персональних даних. Стаття 9 Хартії, присвячена праву вступати в шлюб і створювати сім'ю, дещо відрізняється від аналогічної за своїм змістом ст. 12 ЄКПЛ, припускаючи більш широке тлумачення поняття «шлюб» за умови, що відповідне положення міститься в національному законодавстві. Хартія містить більш широкий перелік підстав для заборони дискримінації, наприклад, заборона дискримінації за віком та сексуальною орієнтацією (ст. 21 Хартії). Стаття 47 Хартії містить право на справедливий і відкритий розгляд упродовж розумного строку незалежним і безстороннім судом, створеним на підставі закону [43]. Але на відміну від ст. 6 ЄКПЛ, застосування цього права на підставі Хартії не обмежене лише цивільними спорами і пред'явленням кримінального обвинувачення [20].

Хартія пропонує нове, так би мовити, бачення людини та її місця у світі — це підтверджується тим, що у преамбулі зазначено, що людина та її фундаментальні інтереси перебувають у центрі діяльності ЄС.

Основоположні права і свободи людини поділяються на кілька категорій:

особисті права і свободи;

політичні права і свободи;
економічні, соціальні та культурні права;
основоположні обов'язки — і доповнюються гарантіями особистих прав і свобод.

Хартія також передбачає положення щодо зловживання правами, а також запобігання надмірному обмеженню прав і свобод з боку державних органів чи приватних осіб.

Права і свободи в Європейському Союзі гарантуються інституційними, процесуальними та матеріальними засобами захисту. До інституційних гарантій належать судовий захист і позасудові механізми захисту, такі як Європейський омбудсмен, Європейська комісія, Європейський наглядовий орган із захисту даних, Загальний наглядовий орган у межах Європолу, дипломатичні та консульські представництва держав-членів у третіх країнах [45].

До процесуальних гарантій належать:

право на справедливий і відкритий розгляд справи упродовж розумного строку незалежним і неупередженим судом;

право на юридичну допомогу; презумпція невинуватості;

принцип заборони повторного кримінального переслідування за одне й те саме правопорушення відповідно до ст. 50;

заборона позбавлення волі за борги тощо.

Матеріальні гарантії полягають у компенсації шкоди, завданої фізичним особам іншими особами. Фізичні та юридичні особи, органи ЄС та держави-члени несуть матеріальну відповідальність. Матеріальна відповідальність фізичних та юридичних осіб переважно регулюється внутрішнім законодавством держав-членів.

З моменту підписання Лісабонського договору було закладено правову основу для приєднання ЄС до Європейської конвенції з прав людини. Безсумнівно, досвід ЄС ставить важливі й актуальні питання для України в

контексті поступового вдосконалення власної системи захисту прав людини, адже відповідно до критеріїв вступу до ЄС лише держава, у якій забезпечується належний рівень поваги до прав людини та основоположних свобод, може стати повноправним членом Європейського Союзу [46].

На міжнародному рівні саме держави, зокрема у межах діяльності Організації Об'єднаних Націй, визначають стандарти у сфері прав людини. Загальна декларація прав людини ООН є наріжним каменем, що слугує основою для подальшого формування міжнародних договорів і стандартів у цій сфері.

У правозахисній системі Європейського Союзу розрізняють судові та позасудові механізми захисту прав. Судовий захист прав людини від порушень з боку інституцій ЄС здійснюється Судом Європейського Союзу. Позасудовий захист забезпечується низкою інституцій, серед яких: Європейський омбудсмен, Агентство Європейського Союзу з основоположних прав, а також такі органи, як Європейська Комісія та Рада ЄС. Варто підкреслити, що компетенція цих органів охоплює захист прав не від держав-членів, а виключно від дій органів самого Європейського Союзу.

Позасудові органи, уповноважені на захист прав людини, можна класифікувати за метою створення та суб'єктом звернення. Зокрема, спеціалізованими інституціями є Агентство ЄС з основоположних прав та Європейський омбудсмен, тоді як Європейська Комісія і Рада ЄС мають загальну компетенцію.

За суб'єктом звернення:

до Європейського омбудсмена можуть звертатися окремі особи;

до Агентства з основоположних прав – органи ЄС;

до Ради ЄС – виключно держави-члени [47].

Рада Європейського Союзу є ключовим органом у законодавчому процесі, проте захист прав людини не є її основною функцією, а лише

однією з багатьох. Натомість виконавчим органом ЄС є Європейська Комісія, що виконує слідчі функції у випадках порушення законодавства, зокрема у сфері прав людини. Вона може застосовувати санкції до держав-членів, які не виконують зобов'язання, встановлені установчими договорами ЄС. Ініціювати розгляд можуть як фізичні, так і юридичні особи, що зазнали порушення з боку держави-члена. Водночас процедури, які застосовує Комісія у сфері прав людини, мають інформаційний та представницький характер, що загалом робить їх ефективними.

Із набуттям чинності Маастрихтським договором у Європейському Союзі було створено механізм позасудового захисту прав – інститут Європейського омбудсмена. Його діяльність ґрунтується на демократичних принципах і спрямована на забезпечення ефективного захисту прав і свобод особи у кожній державі-члені. Омбудсмен доповнює законодавчі інституції ЄС. Окрім розгляду скарг, він має право самостійно ініціювати розслідування у випадках можливих порушень прав і свобод. У його компетенції – скарги щодо дій або бездіяльності державних органів, у тому числі органів правосуддя, а також окремих юридичних осіб. У разі неможливості досягнення безконфліктного вирішення ситуації, омбудсмен може надати рекомендації [49].

Попри існування вказаних механізмів, важливо усвідомлювати, що рішення, прийняті Європейським омбудсменом чи Агентством з основоположних прав, не мають обов'язкової юридичної сили, а тому часто залишаються невиконаними. Їхня роль полягає передусім у превентивному та консультативному впливі, а не у примусовому застосуванні права. Відтак, механізм захисту прав людини на рівні Європейського Союзу ще перебуває у процесі становлення. Система захисту прав на рівні Союзу доповнює національні механізми держав-членів, які мають провідну роль. Додатково слід зазначити, що паралельно з інституціями ЄС функціонує система захисту прав у межах Ради Європи, членами якої є всі держави-

члени ЄС. Формування ефективної системи правового регулювання та захисту прав і свобод на рівні ЄС є результатом багаторічної еволюції та продовжує розвиватися відповідно до запитів сучасного європейського суспільства [44].

2.3. ЗАХИСТ ПРАВ ЛЮДИНИ У КРАЇНАХ АФРИКИ

Проблеми з забезпеченням захисту прав людини у країнах Африки почали поставати в кінці 1950-х років минулого століття. Підґрунтя для правового захисту прав людини було закладено під час створення Організації Африканської Єдності (далі - ОАЄ). Статут ОАЄ було затверджено 25 травня 1963 року в результаті вироблення спільного компромісного тексту з двох так званих "Касабланкського" і "Лагоського" проектів.

На відміну від Статуту ООН, у Статуті ОАЄ лише згадувалося про права людини в контексті питань деколонізації та осуду політики і практики апартеїду на африканському континенті. Таке ставлення до прав людини пояснювалося передусім позицією держав-членів ОАЄ, що знайшла відображення у преамбулі Статуту ОАЄ, де йдеться про свободу, рівність, гідність, які є основними цілями ОАЄ для реалізації справедливих прагнень африканських народів.

Основні положення Статуту ОАЄ стосувалися винятково таких питань, як невтручання у внутрішні справи (п. 1 і 2 ст. 3); суверенна рівність держав (п. 1 ст. 3); право на самовизначення (п. 3 ст. 3); мирне вирішення суперечок і конфліктів (п. 4 ст. 3). Відсутність принципу захисту прав людини, а також конкретних положень про права людини у Статуті ОАЄ деякі вчені пояснюють тим, що лідери африканських країн розглядали права людини як один з основних елементів ідеологічного арсеналу колоніальних країн [49].

Не можна не відмітити, що в ухваленому 1969 року в Лусаці Маніфесті ОАЄ зазначалося: «Усі люди рівні й мають рівні права на людську гідність та повагу, незалежно від кольору шкіри, расової належності, віросповідання та статі. Ми вважаємо, що всі люди мають право і обов'язок брати участь як рівноправні члени суспільства в управлінні державою» [50]. І хоча існувало певне протиріччя між боротьбою за незалежність та свободу, з одного боку, та грубими порушеннями прав людини, що відбувалися під час такої боротьби, з іншого боку, то ця організація розглядала питання боротьби країн Африки за незалежність з позицій прав людини. Наприкінці 1950-х рр. розпочалося зростання кількості біженців, які тікали від військових дій та внутрішніх конфліктів в Африці. Це призвело до прийняття регіонального міжнародного договору, що стосується біженців. ОАЄ ухвалила рішення, що необхідне укладення регіонального договору щодо біженців, щоб врахувати особливі умови їхнього становища в Африці. Була прийнята Конвенція ОАЄ про регулювання специфічних аспектів проблем біженців в Африці. Конвенція розширила визначення терміну «біженець», включивши до нього тих осіб, які були вимушені залишити свою країну не лише внаслідок переслідування, а також через зовнішню агресію, окупацію, іноземне панування або події, що серйозно порушують громадський порядок або в одній з частин, або у всій країні їхнього походження чи громадянської приналежності. У Конвенції ОАЄ містяться й інші положення, які не настільки чітко викладені в Конвенції ООН. До їх числа належать положення, що стосуються неможливості відмови у пропуску біженців через кордон, наданню притулку, розміщенню місць поселення біженців, заборони на ведення біженцями підривної діяльності, а також добровільної репатріації. Конвенція ОАЄ про біженців набула чинності 20 червня 1974 р. Станом на січень 2019 р. Конвенцію ратифікували 46 з 55 африканських держав.

Пропозиція, відома як "пропозиція Мбейі", базувалася головним чином на положеннях Міжнародного пакту про економічні, соціальні та культурні права 1966 року та Американської конвенції про права людини 1969 р. Проєкт документа, підготовлений експертами на зустрічі в Дакарі, мав бути представлений для розгляду групі урядових експертів. Цей захід було заплановано на 24 березня 1980 року, але так і не відбувся через відсутність необхідного кворуму. 27 червня 1981 року було прийнято Африканську хартію прав людини і народів. З набуттям Хартією чинності в 1986 р. права людини отримали офіційне визнання ОАЄ, хоча вплив зазначеного документа мав обмежений характер внаслідок слабкого механізму контролю за його виконанням. Африканську хартію прав людини і народів ратифікували всі 55 держав-членів АС [51].

Наразі, Хартія – перший міжнародний багатосторонній договір, що закріпив так зване "третє покоління" прав людини. Звідси випливає вагомий внесок договору у розвиток міжнародного права захисту прав людини. Окремі права, закріплені в Хартії, сформульовано більш широко, порівняно з Європейською конвенцією з прав людини, але разом з тим менш детально. Це дає Африканській комісії та Асамблеї глав держав та урядів африканських країн можливість більш динамічно та гнучко підходити до тлумачення Хартії та визначених в ній прав, враховуючи специфіку континенту чи окремого регіону. З іншого боку, юридичний зміст кожної статті Хартії є обмеженим, що підсилюється надто частими посиланнями на внутрішнє право держав-учасниць. Африканська хартія прав людини і народів передбачає створення Комісії АКПЛН – незалежного органу з 11 експертів. Ця Комісія засідала в Гамбії.

На сьогодні АКПЛН є дієвим квазісудовим органом, основною метою якого є просування та захист прав людини в Африці.

Відповідно до ст. 45 Хартії, функції Комісії охоплюють: 1. Сприяння розвитку прав людини та народів, включаючи:

а) збір документів, здійснення досліджень з африканських проблем у сфері прав людини та народів, організацію семінарів, симпозіумів та конференцій, поширення інформації, підтримку національних та місцевих організацій, що займаються правами людини та народів, та, за потреби, надання думок або рекомендацій урядам;

б) формулювання та встановлення принципів і норм для вирішення правових питань, пов'язаних з правами людини та народів, основними свободами, на основі яких африканські уряди можуть розробляти своє законодавство;

с) співпрацю з іншими африканськими та міжнародними організаціями, що працюють над розвитком та захистом прав людини та народів.

2. Забезпечення захисту прав людини та народів на умовах, встановлених Хартією (розгляд індивідуальних, колективних скарг; розгляд звітів держав про законодавчі чи інші заходи, вжиті для імплементації прав і свобод, визнаних і гарантованих Хартією, а також окремих звітів щодо виконання протоколу з прав жінок 2003 р. до Хартії; ініціювання справ в Африканському суді з прав людини і народів).

3. Тлумачення будь-яких положень Африканської хартії прав людини та народів на прохання будь-якої держави-підписанта, будь-якої організації ОАЕ або африканської організації, визнаної ОАЕ.

4. Виконання будь-яких інших завдань, які їй може доручити Асамблея глав держав та урядів.

У жовтні 2009 року Спеціальний саміт глав держав та урядів Африканського союзу ухвалив Конвенцію про захист внутрішньо переміщених осіб в Африці та надання їм допомоги (Кампальська конвенція), що стала першою конвенцією про внутрішньо переміщених осіб, яка охоплює цілий регіон. Однією з цілей Конвенції є запобігання появі внутрішньо переміщених осіб, вона забороняє свавільне переміщення

та вимагає від урядів вживати превентивних заходів для захисту від переміщення та виконання своїх зобов'язань за міжнародним правом. Населення має бути захищене від переміщень, викликаних збройними конфліктами, насильством, дискримінаційною політикою або порушенням прав людини. Конвенція закликає держави створити системи раннього попередження та вжити заходів для запобігання переміщенням, спричиненим стихійними лихами [24].

Кампальська конвенція покладає основну відповідальність за надання допомоги внутрішньо переміщеним особам на держави. Вони повинні мати повний захист усіх своїх прав на тих же підставах, що й інші громадяни та жителі держави. Вони не повинні піддаватися дискримінації на підставі свого переміщення чи інших причин, таких як раса, етнічне походження та політичні погляди. Також Конвенція зобов'язує держави звертатися по допомогу до відповідних місцевих та міжнародних організацій, якщо їхніх власних ресурсів недостатньо для надання повноцінної підтримки та захисту внутрішньо переміщеним особам. Держави повинні сприяти наданню допомоги, полегшуючи, зокрема, доступ гуманітарної допомоги та працівників, які її надають. Водночас міжнародні організації повинні діяти відповідно до законів держави та міжнародного права та поважати гуманітарні принципи людяності, нейтральності, неупередженості та незалежності

Конвенція передбачає, що збройні угруповання повинні нести кримінальну відповідальність за дії, що порушують права внутрішньо переміщених осіб. Також наводиться перелік заборонених дій, таких як свавільне переміщення, перешкоджання наданню гуманітарної допомоги та захисту, примусова вербовка та обмеження свободи пересування. У результаті переміщення люди часто не мають найнеобхіднішого, піддаються сексуальному насильству, їхні сім'ї розділяються, вони стикаються з труднощами в доступі до освіти та працевлаштування.

Кампальська конвенція особливо виділяє спеціальні заходи, які держави повинні вжити для боротьби з цими проблемами. Вони охоплюють реєстрацію внутрішньо переміщених осіб та надання їм документів, що посвідчують особу, розшук членів сім'ї та сприяння їх возз'єднанню, а також консультації з ними при прийнятті рішень щодо їх захисту. Крім того, держави зобов'язуються вживати належних заходів для захисту власності внутрішньо переміщених осіб та заснувати механізми для вирішення спорів, пов'язаних з їхньою землею та власністю. Вони повинні встановити ефективне правове підґрунтя для надання справедливої компенсації внутрішньо переміщеним особам за шкоду, заподіяну внаслідок переміщення.

Конвенція також заохочує держави шукати довгострокові рішення щодо проблем внутрішнього переміщення. Особи, переміщені всередині країни, мають право вільно обирати між поверненням додому (до місця походження чи попереднього проживання) або інтеграцією в місцях перебування чи поселенням в будь-якій іншій частині країни. Держави зобов'язані гарантувати адекватне та стійке втілення цих можливостей. Переміщеним особам також слід надавати інформацію, що дає їм змогу зробити вільний та усвідомлений вибір щодо повернення, реінтеграції або переселення в іншу місцевість.[52].

Африканський суд з прав людини і народів (АСПЛН) є надважливим органом захисту прав людини в Африці. Він має повноваження розглядати запити з проханням про надання консультативного висновку з питань прав людини від держав-членів Організації Африканської Єдності (нині – Африканський союз, АС), а також від самого АС. Взаємовідносини АСПЛН та Африканського союзу аналогічні взаємодії Африканської комісії з прав людини і народів (АКПЧН) та АС. Судді обираються Асамблеєю АС, бюджет суду затверджується АС, а контроль за виконанням рішень здійснює АС, який може навіть накладати санкції на державу за

невиконання рішень. Суд розташований в місті Аруша (Танзанія). Перші 11 суддів було обрано у січні 2006 року, а перше засідання АСПЛН відбулося в липні 2006 р. За перші п'ять років діяльності, у 2009 р., суд розглянув лише одну скаргу проти Сенегалу, але відмовив у ній, оскільки Сенегал не визнавав юрисдикцію суду для розгляду індивідуальних скарг [53].

Наріжним питанням для африканських країн натеper є захист прав жінок. 11 липня 2003 року Асамблея глав держав та урядів Африканського союзу ухвалила другий Протокол до Африканської хартії, запропонований Африканською комісією з прав людини і народів. Йдеться про Протокол до Африканської хартії прав людини і народів, який стосується прав жінок в Африці. Ухвалення Протоколу про захист прав жінок в Африці підтверджує, що попри ратифікацію багатьма африканськими державами Африканської хартії прав людини і народів, Міжнародної конвенції про ліквідацію всіх форм дискримінації щодо жінок 1979 року та інших міжнародних документів, гендерне питання залишається одним із найактуальніших у порядку денному Африканського союзу. Відповідно до положень Протоколу жінкам надаються широкі права, зокрема: викорінення шкідливих звичаїв, що впливають на стан жінки; рівні з чоловіками права в подружньому житті; забезпечення участі у суспільному та державному житті; забезпечення захисту в разі виникнення збройних конфліктів; право на освіту і професійне навчання; економічні права та права в галузі соціального забезпечення; право на охорону здоров'я. Протокол також містить положення, що стосуються права на безпечне харчування; володіння гідним житлом; права на життя у здоровому та безпечному навколишньому середовищі та інше. Контроль за виконанням положень Протоколу покладено на Африканську комісію з прав людини і народів, з використанням існуючих механізмів розгляду доповідей держав, передбачених Хартією.

Протокол містить вичерпний перелік прав, скарги на порушення яких можуть бути подані до Африканської комісії з прав людини і народів. Щоб така скарга була розглянута Комісією, держава, де відбулося порушення, має ратифікувати Протокол. Крім того, якщо того вимагає законодавство держави, має бути виданий нормативно-правовий акт, що імплементуватиме положення Протоколу у національну правову систему. Після виконання цих вимог Протокол стає частиною внутрішнього законодавства. Якщо внутрішні засоби не забезпечують захист прав жінки, можна звернутися з проханням про розгляд справи Комісією. *Особливістю Протоколу про захист прав жінок в Африці є те, що це перший документ у системі Африканського союзу, який акцентує увагу на репродуктивних правах жінок, зокрема на праві жінки на штучне переривання вагітності, якщо вона є наслідком зґвалтування або інцесту, або у випадках, коли термін вагітності не загрожує життю жінки. Також вперше Протокол підтверджує заборону жіночого обрізання*[51].

У 1990 р. було прийнято Африканську хартію прав і основ добробуту дитини (Аддіс-Абеба, 11 липня 1990 р.). Вона набрала чинності 29 листопада 1999 р. Відповідно до Хартії було засновано Африканський комітет експертів з прав і основ добробуту дитини, який отримує звіти від держав-членів, а також повідомлення від приватних осіб, груп осіб та неурядових організацій, визнаних АС, від тієї чи іншої держави-члена або ООН. Важливою особливістю Хартії є те, що на відміну від Конвенції ООН про права дитини, в Африканській хартії дитина визначається як особа, яка не досягла 18-річного віку, без будь-яких винятків.

Крім того, в Африканській хартії також визначені обов'язки дитини.

Відповідно до умов Хартії, країни-учасниці зобов'язані:

– Вживати всіх необхідних заходів для захисту молоді від будь-яких форм дискримінації, зокрема, за соціальним статусом, переконаннями чи висловленими думками.

– Визнавати права молодих людей з етнічних, релігійних та мовних меншин, а також молоді з корінних народів, на збереження власної культури, вільне сповідання релігії та використання рідної мови у спілкуванні з членами їхніх спільнот.

– Закликати молодіжні організації до лідерської ролі в реалізації молодіжних програм та забезпеченні права на розвиток.

– Звертатися до ЗМІ з вимогою розповсюджувати інформацію, корисну для молоді в економічному, політичному, соціальному та культурному аспектах.

– Сприяти розвитку молодіжних медіа для розповсюдження інформації серед молоді.

– Підтримувати міжнародне співробітництво у зборі, обміні та поширенні інформації з національних та міжнародних джерел, що мають економічну, соціальну та культурну цінність для молоді.

– Надавати молоді доступ до інформації, освіти та навчання для ознайомлення з правами та обов'язками, навчання демократичним процесам, суспільствознавству, способам вирішення проблем, управлінню та лідерству, розвиваючи їхні технічні можливості та впевненість у собі для активної участі в цих процесах.

– Гарантувати представництво молоді в парламенті та інших керівних органах, відповідно до законодавства, а також сприяти створенню та розширенню платформ для участі молоді в прийнятті рішень на місцевому, національному, регіональному та континентальному рівнях управління.

– Забезпечувати рівний доступ молодих чоловіків та жінок до участі в прийнятті рішень, виконанні громадських обов'язків.

– Надавати пріоритет політичним заходам та програмам, а також молодіжному представництву та програмам "від однолітка до однолітка", орієнтованим на підлітків, які випали з соціуму (наприклад, тих, хто

покинув школу), а також програмам для безробітної молоді, з метою надання їм можливостей та мотивації для реінтеграції в суспільство.

- Пропонувати доступ до інформації, щоб молоді люди могли ознайомитися зі своїми правами та можливостями участі в процесах прийняття рішень та в житті громадянського суспільства.

- Вживати заходів для професіоналізації роботи з молоддю та впроваджувати змістовні освітні програми у вищих навчальних закладах та аналогічних освітніх установах.

- Пропонувати технічну та фінансову підтримку для створення організаційних ресурсів для молодіжних організацій.

- Впроваджувати політичні заходи та програми для добровільної молодіжної праці на місцевому, національному, регіональному та міжнародному рівнях, як важливої форми молодіжної участі та засобу взаємного навчання між однолітками.

- Забезпечувати доступ до інформації та послуг, які дають молоді можливість дізнатися про свої права та обов'язки.

- Залучати представників молоді до складу делегацій на засідання та інші відповідні конференції, щоб розвивати канали комунікації та посилювати обговорення молодіжних питань.

- Визнавати необхідність усунення дискримінації дівчат та молодих жінок, дотримуючись зобов'язань щодо захисту та сприяння правам жінок, закріпленим в різних міжнародних, регіональних та національних конвенціях та документах з прав людини.

- Визнавати право молоді з розумовими та фізичними вадами на особливий догляд та забезпечувати їм рівний та ефективний доступ до освіти, навчання, охорони здоров'я, зайнятості, спорту, фізичної культури, а також культурних та дозвілєвих заходів.

- Працювати над усуненням усіх перешкод, які можуть негативно впливати на повну інтеграцію в суспільство молоді з розумовими чи

фізичними вадами, а також забезпечувати відповідну інфраструктуру та послуги для полегшення її безперешкодної мобільності.

- Визнавати право молодих людей на рівень життя, який сприяє їхньому всебічному розвитку.

- Зміцнювати навички молоді та молодіжних організацій у підтримці миру, запобіганні та врегулюванні конфліктів шляхом сприяння міжкультурному навчанню, громадянській освіті, толерантності, вихованню в сфері прав людини та демократії, сприяючи взаємній повазі культурного, етнічного та релігійного розмаїття, розумінню важливості діалогу та співпраці, відповідальності, солідарності та міжнародного співробітництва.

- Визнавати інтерес молодих громадян, як спадкоємців навколишнього середовища, у захисті природи.

- Вживати заходів для підтримки та захисту загальновизнаних норм моралі та традиційних цінностей.

- Визнавати право молодих людей на життя у всіх частинах світу.

Згідно з положеннями Хартії, кожна молода людина має право:

- Користуватися правами та свободами, визначеними та гарантованими Хартією, незалежно від раси, етнічної належності, кольору шкіри, статі, мови, релігії, політичних чи інших переконань, національного та соціального походження, добробуту, народження чи соціального статусу.

- Покинути будь-яку країну, включаючи свою, та повернутися до неї.

- Створювати об'єднання та брати участь у свободі зібрань відповідно до чинного законодавства.

- На свободу думки, совісті та віросповідання.

- На соціальний, економічний, політичний та культурний розвиток з повагою до її волі та особистості, користуючись при цьому загальнолюдською спадщиною.

- На якісну освіту.

- На працю.
- На охорону фізичного та психічного здоров'я.
- На відпочинок та дозвілля, включаючи участь у іграх та розвагах.

Обов'язки молоді полягають у:

- Дбати про власний розвиток.
- Захищати сімейне життя та єдність, а також працювати над цим.
- Виявляти глибоку повагу до батьків та старших людей та, на основі поваги до позитивних африканських цінностей, надавати їм допомогу в будь-який час.
- Повноцінно виконувати громадянські обов'язки, включаючи право участі у виборах, прийнятті рішень та формуванні органів влади.
- Брати активну участь у навчанні між однолітками для підтримки розвитку молоді в таких сферах, як грамотність, використання інформаційних та комунікаційних технологій, профілактика ВІЛ/СНІД, запобігання насильству та миробудування.
- Робити внесок у економічний розвиток країн, які підписали хартію, та Африки в цілому, використовуючи свої фізичні та інтелектуальні здібності.
- Дотримуватися трудової етики, запобігати та викривати корупцію.
- Працювати на благо суспільства, уникаючи зловживань, насильства, примусу, злочинності, приниження, експлуатації та залякування.
- Сприяти толерантності, взаєморозумінню, діалогу, консультаціям та повазі до інших, незалежно від віку, раси, етнічної приналежності, кольору шкіри, статі, здібностей, релігії, соціального статусу чи політичної приналежності.
- Захищати демократію, принципи верховенства права, права людини та її основні свободи.
- Сприяти культурі волонтерства, захисту прав людини та участі в діяльності громадянського суспільства.

- Сприяти патріотизму заради єдності та згуртованості Африки.
- Підтримувати, зберігати та поважати африканські традиції та культурну спадщину, передаючи її майбутнім поколінням.
- Зберігати культурну спадщину в мовах та формах, які б забезпечували зв'язок з молоддю.
- Захищати навколишнє середовище та охороняти природу.

Цілі Африканського союзу, включно з правами людини, такі:

- Сприяти подальшому зміцненню єдності та солідарності між державами та народами Африки.
- Забезпечувати захист суверенітету, територіальної цілісності та незалежності держав-членів.
- Сприяти прискоренню темпів політичної та соціально-економічної інтеграції на континенті.
- Сприяти зміцненню та захисту загальноафриканських позицій з питань, що становлять інтерес для континенту та народів Африки.
- Сприяти розвитку міжнародного співробітництва, виходячи з принципів, закріплених в Статуті ООН та Загальній декларації прав людини.
- Сприяти процесам зміцнення миру, безпеки та стабільності на континенті.
- активно втілювати демократичні засади й розбудовувати демократичні інституції, сприяти розвитку процесів народного залучення до управління та запроваджувати методи відповідального керівництва органів державної влади;
- сприяти розвитку та захисту прав людини та народів згідно з положеннями Африканської хартії прав людини та народів, а також іншими ключовими міжнародними актами у сфері прав людини;

- створити необхідні умови для того, щоб африканський континент міг відігравати належну роль у світовій економіці та мати вагоме значення в міжнародному торговельно-економічному переговорному процесі;
- сприяти процесам впровадження моделі сталого розвитку в соціально-економічній та культурній сферах, а також інтеграції економік держав Африки;
- сприяти зміцненню співпраці у всіх сферах людської діяльності задля підвищення рівня життя народів Африки;
- здійснювати координацію та підтримувати узгоджені дії у сфері співпраці між нинішніми та майбутніми регіональними економічними інтеграційними об'єднаннями для поступового досягнення цілей Союзу;
- сприяти подальшому соціально-економічному розвитку континенту через розширення дослідницької діяльності в усіх галузях, зокрема в науці та технологіях;
- підтримувати співпрацю з міжнародними партнерами у сфері боротьби за викорінення хвороб, які лікуються шляхом вакцинації, та зміцнення системи охорони здоров'я в Африці [54].

2.4. СИСТЕМА ЗАХИСТУ ПРАВ ЛЮДИНИ У МУСУЛЬМАНСЬКИХ КРАЇНАХ

Захист прав людини у Лізі арабських держав (далі - ЛАД), яка сьогодні налічує 22 країни, виник раніше за ООН (у серпні 1945 року). Існують два основних підходи до участі арабських держав у міжнародних договорах із захисту прав людини. Перший підхід вказує на те, що ісламський підхід до прав людини перешкоджає участі арабських держав у міжнародних угодах з прав людини. Натомість, існує інший підхід: сім із дев'яти арабських країн Африканського континенту, за винятком Сомалі та Марокко, беруть участь

як в Африканській хартії прав людини і народів (1981 р.), так і в двох Міжнародних пактах про права людини (1966).

Розглядаючи питання захисту прав людини в цьому регіоні, не варто недооцінювати два основних протидіючих підходи на регіональному рівні, які окремо прагнуть перетворити органи ЛАД на неіснуючий механізм, що не здатен вжити жодних кроків до досягнення міжарабської співпраці у сфері прав людини. Справа в тому, що для політичних систем арабських країн Близького Сходу з моменту здобуття ними незалежності характерна наявність двох протилежних політико-ідеологічних напрямків – націоналістичного та релігійного. Обидва напрями ставлять за мету створення єдиного унітарного об'єднання (наприклад, халіфат) на основі всіх сучасних арабо-ісламських держав-членів ЛАД. Але якщо при владі в деяких арабських державах знаходяться представники релігійного спрямування (наприклад, руху ваххабітів), які наполягають на створенні об'єднаної ісламської держави, заснованої на принципах ісламу та нормах шариату, то націоналістичні партії та рухи, що знаходяться при владі в інших арабських країнах, прагнуть до створення об'єднаної арабської держави, побудованої за національним принципом. Загалом слід підкреслити, що ініціаторами розробки міжарабського механізму захисту прав людини є арабські неурядові організації на чолі з Союзом арабських адвокатів, з ініціативи якого була скликана Багдадська конференція з прав людини в арабському світі, під час якої було прийнято низку рекомендацій усім державам-членам ЛАД, зокрема, розпочати процес розробки проєкту міжарабської міжурядової угоди з прав людини. Рада ЛАД позитивно відреагувала на ці рекомендації та прийняла рішення про створення Комітету експертів у рамках ЛАД для підготовки такого проєкту. Після тривалого обговорення проєкту, підготовленого цим Комітетом експертів, під назвою «Арабська хартія прав людини», його було прийнято Радою ЛАД на 102-й черговій сесії 15 вересня 1994 р.

У січні 2001 року Арабська комісія з прав людини рекомендувала державам-членам ЛАД переглянути Арабську хартію прав людини 1994 року. У березні 2003 року Рада ЛАД своєю чергою доручила Арабській комісії з прав людини переглянути положення Арабської хартії прав людини 1994 року. Згадана комісія підготувала нову версію Арабської хартії прав людини, яку було прийнято на саміті ЛАД у травні 2004 року та набула чинності 15 березня 2008 року – через два місяці після отримання семи необхідних ратифікаційних грамот (Алжир, Бахрейн, Йорданія, Палестина, Сирія, Лівія, ОАЕ). Арабська хартія прав людини 2004 року є міжурядовою угодою, яка спирається на іслам⁷⁴. На думку фахівців, на відміну від інших актів, в Арабській хартії прав людини 2004 року значно більше положень, запозичених із шаріату. За задумом її розробників, Арабська хартія прав людини 2004 року не повинна суперечити Каїрській декларації прав людини в ісламі 1990 року, де у ст. 24 та 25 встановлено пріоритет норм шаріату над правами та свободами людини, закріпленими в цій Декларації. Безперечно, Арабська хартія прав людини 2004 року є міжнародною угодою, що має надзвичайну важливість, якою не можна нехтувати під час обговорення проблем захисту прав людини на регіональному рівні [55].

У ст. 1 Хартії розкриваються основні цілі та завдання Хартії: вона спрямована на те, щоб поставити права людини в центр уваги арабських держав; закріпити принцип, згідно з яким права людини є універсальними, неподільними, взаємозалежними та взаємопов'язаними. Хартія встановлює захист права всіх народів на самовизначення та на контроль над своїми природними багатствами та ресурсами. У ній закріплені права людини на життя, свободу та особисту недоторканність, рівність усіх перед судом. Жодному разі не допускається винесення смертного вироку за політичний злочин. Кожен, хто перебуває на території будь-якої країни-учасниці, може вільно пересуватися та вільно обирати місце проживання в будь-якій

частині країни, але з урахуванням обмежень, передбачених національним законодавством. У ст. 43 Хартії йдеться про те, що жодне її положення не може тлумачитись як таке, що звужує права та свободи, що захищаються національним законодавством держав-учасниць, та права, які були ратифіковані державами, включно з правами жінок, правами дитини та правами осіб, що належать до меншин. У Хартії є положення, що викликають критику, як і положення версії Хартії 1994 року. Зокрема, ст. 8 Хартії забороняє насильство та тортури, приниження, образу або нелюдське поводження, але при цьому не передбачає за це покарання. Деякі економічні та соціальні права, наприклад, право на працю (ст. 34), право на безкоштовне основне медичне обслуговування (ст. 39 (1), право на безкоштовну початкову та середню освіту (ст. 41 (2) гарантовані лише для громадян, а не для всіх осіб, які перебувають під юрисдикцією держави. Деякі права, що містяться в Хартії, залежать від тлумачень ісламського шариату. Наприклад, ст. 3 (3) Хартії зазначає, що чоловіки та жінки рівні в тому, що стосується гідності людини, прав та зобов'язань в рамках позитивної дискримінації, встановленої щодо жінок ісламським шариатом, божественними законами, чинними законами та правовими механізмами.

Стаття 7 Хартії допускає застосування смертної кари до дітей, які не досягли вісімнадцяти років, якщо це передбачено в національному законодавстві. Безперечно, це є порушенням ст. 37 (а) Конвенції про права дитини 1989 року та ст. 6 (5) Міжнародного пакту про громадянські та політичні права 1966 року. Стаття 30 Хартії також передбачає обмеження на свободу думки, совісті та релігії, якщо це передбачено національним законом. Проте разом з цим вона не обмежує можливість користуватися цими свободами. Одразу після набрання чинності Арабської хартії прав людини 2004 року (у травні 2008 року) розпочався процес формування Арабського комітету з прав людини [56].

ОІС – друга за значенням організація в ісламському світі, котра займається захистом прав людини. Це міжурядове утворення, яке об'єднує 57 держав світу за релігійною приналежністю і є другою після ООН за кількістю членів. По суті, це міжрегіональне об'єднання. Організація виникла у 1969 році на Конференції голів мусульманських держав у м. Рабат, з метою забезпечення ісламської солідарності в соціальній, економічній і політичній сферах, боротьби з колоніалізмом, неокolonіалізмом і расизмом, а також підтримки Організації визволення Палестини. ОІС є найбільшою та найвпливовішою офіційною урядовою ісламською міжнародною організацією.

Донедавна в системі ОІС проблематиці прав людини в ісламі присвячувалася лише низка аналітичних і резолютивних документів. Статут ОІК був ухвалений в 1974 році, про права осіб у ньому йшлося лише в преамбулі. Щодо безпосередньо прав людини в ісламі, Даккська декларація обмежується наступним твердженням: держави-члени ОІК вважають, що фундаментальні права і свободи відповідно до ісламу є невід'ємною частиною ісламської релігії (віри), і ніхто не має права скасувати їх повністю або частково, чи порушувати їх, або ігнорувати. На завершення в Декларації зазначається, що всі люди – піддані Аллаха, і найбільше улюблені ним ті, хто служить Його підданим, і ніхто не має переваги над іншим, за винятком на основі набожності. Декларація носить рекомендаційний характер. Аж до 1990 року ОІК не приймала жодного документа з проблеми прав людини в ісламі, однак з 26 по 28 грудня 1989 року в Тегерані відбулася нарада Комітету юридичних експертів, який підготував доповідь для XIX Конференції міністрів закордонних справ держав-членів ОІК (Каїр, з 31 липня по 5 серпня 1990 року). На основі цієї доповіді Конференція ухвалила резолюцію № 49/19-Р, додатком до якої затвердила Каїрську декларацію з прав людини в ісламі [57].

Згідно з резолюцією, «Каїрська декларація з прав людини в ісламі має слугувати керівництвом для держав-членів у сфері прав людини. Каїрська декларація складається з преамбули та 25 статей. У преамбулі повторюються положення Даккської декларації й особливо підкреслюється, що дотримання прав людини в ісламі перетворюється на акт поклоніння, а порушення – на огидний гріх кожної людини окремо. У ст. 1 Каїрської декларації фактично відтворюється положення Даккської декларації про те, що всі люди становлять одну сім'ю, члени якої об'єднані смиренням перед Аллахом і походженням від Адама. Далі Каїрська декларація містить статті, що стосуються як політичних, цивільних, так і соціально-економічних прав.

Дуже важливими є дві завершальні статті Каїрської декларації. Стаття 24 проголошує, що всі права і свободи, викладені в цій Декларації, регулюються ісламським шаріатом, а ст. 25 вказує, що ісламський шаріат є єдиним джерелом для тлумачення або пояснення будь-яких статей цієї Декларації.

Таким чином, можна стверджувати, що проголошені в Каїрській декларації права і свободи за своїм змістом і можливістю тлумачення «прив'язані» до шаріату і похідним від нього законодавчим актам, що надає цьому документу традиційного характеру і підкреслює його невідповідність юридичній практиці в цій галузі. В даний час ОІС переживає період модернізації. Так, у червні 2005 року в ОІС було прийнято Конвенцію про права дітей в ісламі, а на черговому саміті ОІС у Дакарі (Сенегал) у березні 2008 року було ухвалено новий Статут організації, в якому правозахисна тематика знайшла своє відображення. Уже в преамбулі Статуту йдеться, що держави-члени ОІС вирішили сприяти розвитку прав людини та фундаментальних свобод[57].

2.5. МІЖАМЕРИКАНСЬКИЙ ДОСВІД ЗАХИСТУ ПРАВ ЛЮДИНИ

Міжамериканська комісія з прав людини (далі - МКПЛ) займається питаннями стану та порушень прав людини в 35 державах-членах ОАД. **Основою функціонування міжамериканської системи захисту прав людини є чотири ключові документи:** Статут Організації американських держав 1948 року, Американська декларація прав та обов'язків людини 1948 року, Американська конвенція про права людини 1969 року та Сан-Сальвадорський додатковий протокол до Американської конвенції про права людини в галузі економічних, соціальних та культурних прав 1988 року.

У Статуті ОАД наголошується, що солідарність американських держав вимагає їх політичної організації на основі ефективного функціонування представницької демократії. Відтак, в Статуті ОАД головна увага приділяється сферам, які сприяють просуванню прав людини, таким як демократія, економічні права, право на освіту та рівність. У документі містяться прямі посилання на права людини. В преамбулі зазначено, що справжнє значення американської солідарності та добросусідства полягає у зміцненні, в рамках демократичних інституцій, режиму індивідуальної свободи та соціальної справедливості, що ґрунтуються на повазі до основних прав людини[70]. Стаття 3 (l) Статуту ОАД проголошує основні права людської особистості, незалежно від раси, національного походження, релігії або статі, а стаття 17 зазначає, що кожна держава має право вільно та самостійно розвивати своє культурне, політичне та економічне життя, але з повагою до прав особистості та загальноприйнятих моральних принципів. Статут ОАД також передбачає створення Міжамериканської комісії з прав людини, яка спеціально призначена для захисту та просування прав людини. Однак, в ньому не надається визначення поняття «основні права людської особистості», а також не передбачено механізмів забезпечення їх дотримання. Прихильність до зазначених принципів вважається основою духовної єдності Америки.

2 травня 1948 року, за сім місяців до ухвалення Загальної декларації прав людини ООН, американські держави проголосили Декларацію про права та обов'язки людини, що складалася з 38 статей та являла собою детальний перелік визнаних на континенті прав і свобод. Відтак, **Американська декларація** – це перший міжнародний документ, де було проголошено основні політичні, громадянські, економічні, соціальні та культурні права: на освіту, працю та справедливу винагороду, на соціальне забезпечення, на участь у державному управлінні, асоціації та зібрання, на власність, на справедливий судовий розгляд тощо. Преамбула Декларації підкреслює, що права людини не залежать від національності особи та належать їй як людині, і що міжнародний захист прав людини повинен бути основою розвитку американського права. Крім того, стаття 28 Декларації містить загальне застереження про те, що права кожної людини обмежуються правами інших, безпекою всіх та вимогами загального добробуту в демократичному суспільстві[71].

Наступним етапом розвитку регіональної правозахисної системи стало підписання 22 листопада 1969 року в Сан-Хосе, під час другої спеціальної Міжамериканської конференції, Американської конвенції про права людини (Пакт Сан-Хосе або Американська конвенція), яка набрала чинності 18 липня 1978 року. Ухвалення та набрання чинності Конвенцією завершили 30-річний процес формування в рамках ОАД регіональної системи захисту прав людини.

Права, закріплені в Американській конвенції, в основному індивідуальні, що відносяться до громадянських і політичних прав: право на життя (ст. 4), заборона тортур (ст. 5), заборона рабства (ст. 6), право на особисту свободу (ст. 7), право на справедливий суд (ст. 8), незастосування зворотньої сили закону (ст. 9), право на компенсацію (ст. 10), право на особисте життя (ст. 11), свобода совісті і релігії (ст. 12), свобода думки та її вираження (ст. 13), право на спростування (ст. 14), право на зібрання (ст.

15), право на об'єднання (ст. 16), права сім'ї (ст. 17), право на ім'я (ст. 18), права дитини (ст. 19), право на громадянство (ст. 20), право на власність (ст. 21), свобода пересування і поселення (ст. 22), право на участь в управлінні (ст. 23), право на рівний захист (ст. 24), право судового захисту (ст. 25)[72].

У 1988 р. був прийнятий Додатковий протокол до Американської конвенції (Протокол Сан-Сальвадор), який містить економічні та соціальні права, включаючи право на здорове навколишнє середовище, право на здоров'я, право на харчування та інші. Протокол набув чинності 16 листопада 1999 року. На основі Протоколу держави-учасниці беруть зобов'язання щодо вжиття заходів для виконання зобов'язань, враховуючи свої економічні можливості. Другий Додатковий протокол до Американської конвенції, що стосується скасування смертної кари, було прийнято в 1990 р. та набуло чинності в 1991 році. **На сьогоднішній день Міжамериканська система захисту прав людини включає також такі документи:** Конвенцію проти тортур 1985 р.; Конвенцію про насильницьке зникнення осіб 1994 р.; Міжамериканську конвенцію про запобігання, покарання та викорінення насильства щодо жінок 1994 р.; Конвенцію про запобігання всіх форм дискримінації проти інвалідів 1999 р.[73]

Головним завданням Комісії є сприяння повазі та захисту прав людини.

При виконанні своїх завдань вона має такі функції:

- надавати рекомендації урядам держав-членів;
- готувати дослідження або доповіді, які вона вважає необхідними для виконання своїх обов'язків;
- запитувати в урядів держав-членів інформацію про заходи, що вживаються ними в галузі прав людини; – відповідати через Генерального секретаря ОАД на запити держав-членів з питань, що належать до прав людини, і в рамках своїх можливостей надавати таким державам консультативні послуги за їхніми вимогами;

- вживати заходів щодо петицій та інших повідомлень згідно з положеннями ст. 44-51 Конвенції;

- просити держав-членів вживати запобіжних заходів згідно з положеннями ст. 25 Правил процедури Комісії для запобігання завдання непоправної шкоди правам людини в екстрених випадках. Вона може також звернутися з проханням до Міжамериканського суду щодо винесення рішень про «тимчасові заходи» в разі крайньої необхідності та терміновості для запобігання нанесенню непоправної шкоди особам, навіть якщо справа ще не передана до Суду;

- передавати справи до Міжамериканського суду з прав людини і виступати в суді під час судового розгляду;

- запитувати консультативні висновки у Міжамериканського суду відповідно до положень ст. 64 Американської конвенції;

- подавати щорічні звіти Генеральній Асамблеї ОАД.

Міжамериканський суд з прав людини – другий орган, відповідальний за захист та просування прав людини відповідно до Американської конвенції. Ідея його створення була викладена ще в Резолюції XXXI «Міжамериканський суд із захисту прав людини», ухваленій у 1948 р. на IX Міжнародній конференції американських держав у Боготі. У результаті положення про Суд отримало офіційне закріплення в Американській конвенції з прав людини (ст. 33), проте Суд зміг функціонувати лише з моменту набрання чинності Конвенцією з 1978 року. Він складається з семи суддів, які є громадянами держав-членів Організації і обираються з-поміж юристів, які відрізняються високим моральним авторитетом і визнаною компетентністю в галузі прав людини і володіють якостями, необхідними для виконання вищих судових функцій. Суддів призначають і обирають строком на шість років держави, які приєдналися до Американської конвенції, вони можуть бути переобрані лише один раз. Суд має постійне місцезнаходження у Сан-Хосе (Коста-Ріка).

Міжамериканський суд з прав людини виконує такі основні функції:

– консультативна юрисдикція: держави-члени ОАД можуть консультуватися у Суду щодо тлумачення Конвенції чи інших договорів, що стосуються захисту прав людини в американських державах. У межах своєї компетенції з Судом можуть консультуватися також органи, перелічені в розділі X Статуту ОАД. Суд на прохання держави-члена ОАД може надати такій державі поради щодо відповідності будь-якого з її національних законів міжнародним процедурам, закріпленим у Конвенції (ст. 65 Американської конвенції);

– пряма юрисдикція: тільки держави – сторони спору та Комісія мають право направляти спір на розгляд Суду. Суд може розглядати спір тільки тоді, коли повністю вичерпано процедуру, викладену в ст. 48-51 Американської конвенції (ст. 61 Конвенції)[70].

Справу передає в Суд Комісія або держава лише після її розгляду Міжамериканською комісією з прав людини після спливу 3 місяців з моменту видачі доповіді Комісії.

Важливою функцією Суду є ухвалення тимчасових заходів на підставі ст. 63 Конвенції у вкрай серйозних і екстрених випадках, а також щоразу, коли виникає потреба запобігти заподіяння відповідним особам непоправної шкоди. Міжамериканський суд має консультативну юрисдикцію щодо тлумачення положень як Американської конвенції, так і інших договорів, що стосуються захисту прав людини в країнах американського континенту, за запитом держав-членів та органів ОАД. На прохання однієї зі сторін у справі Суд може дати тлумачення винесеного ним рішення. Таким чином, *на відміну від Європейського суду, Міжамериканський суд має більші повноваження в цій сфері, адже з запитом про тлумачення Європейської конвенції про захист прав людини та основоположних свобод може звертатися лише Комітет міністрів,*

держави такого права не мають, а тлумачити Європейський суд з прав людини може тільки ЄКПЛ. До кожної чергової сесії Генеральної Асамблеї Організації американських держав Суд представляє звіт про свою діяльність за попередній рік.

Таким чином, Міжамериканська система захисту прав людини є досить еkleктичною. Тому для багатьох держав Американська декларація про права та обов'язки людини 1948 року виявляється правовою основою системи захисту прав людини. Ґрунтуючись на її положеннях, МКПЛ зберігає статус органу ОАД, компетенція якого обов'язкова для всіх 35 членів Організації незалежно від того, надали вони на це згоду чи ні.

Процедура судочинства в Міжамериканському суді з прав людини така. Справа може бути передана на розгляд Суду лише за умови, що відповідна держава ратифікувала Пакт Сан-Хосе та визнала юрисдикцію Міжамериканського суду з прав людини (в частині розгляду справ про порушення прав і свобод, закріплених у Пакті та інших актах).

У всіх справах у Суді однією зі сторін процесу є МКПЛ. Суд приступає до розгляду спору лише після вичерпання процедури його вирішення в МКПЛ. Аналізуючи діяльність міжамериканської системи захисту прав людини, багато науковців та державних діячів відзначають її невисоку ефективність. Вона залежить не від створених процедур щодо розгляду міждержавних та індивідуальних скарг, а головним чином від політичного та економічного становища, що склалося на американському континенті.

Як показує практика діяльності Міжамериканської комісії та Міжамериканського суду, дотримання прав людини в тому чи іншому регіоні світу залежить не тільки від тих чи інших створених процедур та ухвалених нормативних актів, а, головним чином, від відповідної соціально-економічної політики, що проводиться країнами.

Право жінок на життя без дискримінації та насильства є основою міжамериканського захисту прав людини. Комісія визнала тісний зв'язок

між насильством та гендерною дискримінацією. Незважаючи на переваги законодавчої та державної політики в Америці, Комісія зазначила в заяві на основі Міжамериканської конвенції з попередження, покарання та викорінення насильства над жінками, що з жінками не ставляться як з рівними в сім'ї, вони стають жертвами та піддаються різним формам психологічного, фізичного та сексуального насильства⁹¹. Комісія дійшла висновку, що жінки стикаються зі значними обмеженнями в доступі до правосуддя, та висловила глибоке занепокоєння безкарністю, яка досі залишається за злочини проти жінок. У випадках домашнього насильства Комісія зазначила, що дискримінаційні стереотипи перешкоджають ефективній реакції поліції та судових органів; домашнє насильство часто розцінюється як злочин меншої ваги, ця практика має диспропорційні показники щодо жінок, зокрема, щодо жінок расових та етнічних меншин та з низьким рівнем доходів. В останні роки Комісія була стурбована різними проявами насильства щодо жінок, наприклад, сексуальною агресією та жорстоким поведінням, а також психологічними та фізичними тортурами, особливо в ситуаціях збройних конфліктів [94], та тим, як насильство посилюється в періоди політичної нестабільності.

Більше того, у випадках зґвалтування жінок з числа корінного населення Комісія встановила, що це насильство посилюється через їхню вразливість як представниць корінного народу, через їхню незнайомість з мовою агресора та враховуючи те, що їх виганяють із громад після акту агресії. Іншим важливим аспектом питання дискримінації за ознакою статі та сексуальної орієнтації є проблематика гендерної рівності, сім'ї та сексуальної орієнтації. Так, Комісія визнала, що в низці американських країн ще існують дискримінаційні закони щодо жінок як учасниць сімейних відносин. У своїй судовій практиці Комісія розкритикувала законодавство, яке обмежує здатність жінок управляти майном в якості дружини, та висловила занепокоєння щодо стереотипних уявлень про роль чоловіків та

жінок, які лежать в основі цивільного права та закріплюють дискримінацію щодо жінок. Ці стереотипи є порушенням права на рівність та на сім'ю.

Комісія також розглядала випадки дискримінації за ознакою сексуальної орієнтації. У вересні 2010 року вона передала справу до Суду, пов'язану з дискримінацією та втручанням у приватне та сімейне життя жінки з нетрадиційною сексуальною орієнтацією в Чилі. Заяву було подано у зв'язку з цивільним процесом, який призвів до втрати нею опіки над дитиною. У цій знаковій справі Комісія заявила, що дискримінація за ознакою сексуальної орієнтації заборонена ст. 1 (1) Американської конвенції. Ця справа має важливе значення для розвитку судової практики щодо дискримінації за ознакою сексуальної орієнтації, а також для окреслення зобов'язань держав щодо запобігання дискримінаційній практиці при здійсненні влади на шкоду сексуальним меншинам. Щодо репродуктивних прав і права на здоров'я, Комісія надала попередні заходи для вагітної жінки, яка хворіла на рак, в Нікарагуа, якій було відмовлено в медичній допомозі. Причиною було існування великого ризику втрати дитини. Комісія зажадала від держав вжиття необхідних заходів, щоб забезпечити жінці доступ до медичного обслуговування. У своїх останніх рішеннях Суд приділив особливу увагу взаємозв'язку насильства щодо жінок і дискримінації. Жорстоке насильство не служить окремим чи приватним цілям, а слідує логіці виявлення та підтримки ієрархічних соціальних відносин, заснованих на расовій приналежності, статі, сексуальній орієнтації та класовій приналежності, тим самим посилюючи нерівність у маргіналізованих спільнотах.

Нещодавня судова практика сприяла значному прогресу у розумінні тюремного насильства щодо жінок. У справі "Тюрма Кастро Кастро" Суд наголосив, що насильство, якому піддавалися політичні ув'язнені жінки в перуанській в'язниці, було проявом історичної дискримінації, з якою жінки зіштовхувались. *Слід пам'ятати, що спеціальні положення про права*

корінних народів не закріплені в Американській конвенції про права людини. Однак у ній є положення, які безпосередньо стосуються прав корінних народів. Це в першу чергу стосується статей 1 і 2 Конвенції. Вони окреслюють основні зобов'язання держав: «Держави-учасниці цієї Конвенції зобов'язуються поважати права і свободи та забезпечувати всім особам в рамках юрисдикції вільне і повне здійснення цих прав і свобод без будь-якої дискримінації за ознакою раси, кольору шкіри, статі, мови, релігії, політичних чи інших переконань, національного або соціального походження, економічного стану, народження або будь-якої іншої соціальної умови» (ст. 1). Там, де виконання будь-якого з прав чи свобод, що згадані у статті 1, ще не забезпечено законодавством чи іншими положеннями, держави-учасниці зобов'язуються вжити відповідно до їхньої конституційної процедури та положень цієї Конвенції таких законодавчих та інших заходів, які можуть бути необхідні для введення в дію цих прав і свобод (ст. 2). Офіційно визнано, що багато законодавчих актів держав-членів ОАД містять дискримінаційні норми щодо прав корінних народів, тому вимоги ст. 1 і ст. 2 є дуже важливими для забезпечення рівності прав корінних народів та інших членів суспільства.

Згідно зі ст. 25 Конвенції, кожна людина має право на пряме та швидке звернення або будь-яке інше ефективне звернення до компетентних судів для захисту своїх основних прав, визначених Конституцією, або законами держави, або цією Конвенцією, навіть якщо це порушення було вчинено особами, які діють у своїй офіційній якості. Держави зобов'язуються гарантувати будь-якій особі право на судовий захист, розвивати можливості правового захисту та забезпечувати вжиття компетентними органами наданих засобів захисту. Таким чином, на основі ст. 1 (1) і 25 передбачено пряме застосування положень Конвенції в національному праві держав. У разі недотримання положень Конвенції на основі ст. 2 Конвенції держава зобов'язана вжити законодавчих та інших заходів, які можуть бути

необхідні для введення в дію цих положень. Відповідно до ст. 1 (1) і 25 Конвенції держава зобов'язана забезпечити право кожного на пряме та швидке звернення до судів для захисту своїх прав. У разі відсутності цих гарантій відповідна держава порушує ст. 1 (1), 2, 25 Конвенції[24].

Розділ 3. Систематизація знань про реалізацію прав людини у судовій практиці різних країн та перспективи подальшого розвитку цієї галузі.

3.1. Судова практика національних судів у справах про порушення прав людини та прав дітей.

Ефективний захист прав людини значною мірою залежить від діяльності національних судових систем. Аналіз судової практики різних країн у справах про порушення прав людини дозволяє виявити як універсальні підходи, так і специфічні особливості, зумовлені правовою традицією, політичним контекстом та рівнем розвитку правової культури.

У країнах загального права, таких як Велика Британія, США та Канада, значну роль у захисті прав людини відіграє судовий прецедент. Рішення вищих судів у конкретних справах стають обов'язковими для судів нижчих інстанцій при розгляді аналогічних справ. Це сприяє формуванню стабільних та передбачуваних стандартів захисту прав людини. Наприклад, відомі рішення Верховного суду США щодо свободи слова (наприклад, справа *Tinker v. Des Moines Independent Community School District*) [58] або права на приватність (наприклад, справа *Katz v. United States*) [59] мають далекосяжний вплив на судову практику не лише в США, але й в інших країнах загального права.

У країнах континентального права, таких як Німеччина, Франція та Італія, основним джерелом права є законодавство. Однак судова практика відіграє важливу роль у тлумаченні та застосуванні законодавчих норм.

Рішення вищих судових інстанцій, наприклад, касаційних судів або конституційних судів, мають значний авторитет і фактично формують єдину практику застосування законів, що стосуються прав людини. Наприклад, рішення Конституційного Суду Німеччини (Bundesverfassungsgericht) щодо захисту гідності людини відповідно до статті 1 Основного закону, є ключовими для розуміння та застосування цього фундаментального права в німецькій правовій системі.

Характерною тенденцією в багатьох країнах є зростаюча роль конституційного контролю у сфері захисту прав людини. Конституційні суди або інші органи конституційної юрисдикції розглядають скарги на неконституційність законів та дій органів влади, що порушують основні права та свободи громадян. Їхні рішення мають особливу юридичну силу та можуть призводити до скасування неконституційних норм або зобов'язання держави вжити заходів для відновлення порушених прав.

Важливим аспектом є також врахування міжнародних стандартів у галузі прав людини національними судами. У багатьох країнах міжнародні договори про права людини, наприклад, Міжнародний пакт про громадянські та політичні права, Міжнародний пакт про економічні, соціальні та культурні права, є частиною національного законодавства або використовуються судами як допоміжні джерела при тлумаченні національних норм. Судова практика демонструє різні підходи до застосування міжнародних стандартів: від прямого застосування положень міжнародних договорів до їх врахування при тлумаченні національних конституційних та законодавчих норм.

У 2023 році ЄСПЛ зафіксував у рішеннях проти України наступні системні проблеми:

Порушення ст. 3 Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод (далі - Конвенція):

неналежні умови утримання заявників під вартою («Лобчук та інші проти України»);

брутальне поводження з боку працівників правоохоронних органів із заявниками та/або непроведення дієвого розслідування за скаргами на таке поводження («Пульнєв та Гвалія проти України»);

ненадання необхідної медичної допомоги під час утримання під вартою в установах пенітенціарної системи («Щурко та Отришко проти України»);

неефективне розслідування органами влади випадків жорстокого поводження, вчиненого приватними особами, або за обставин, які виключають причетність представників держави («Пилипчук та інші проти України»);

примусове годування заявника в установах ДКВС України («Яковлєв проти України»);

Порушення ст. 5 Конвенції:

незаконне, довільне тримання під вартою («Селегей та інші проти України»);

надмірна тривалість перебування заявників під вартою під час досудового розслідування («Чеботар проти України», «Деркач проти України»);

вади в провадженні щодо перегляду законності тримання під вартою («Цеханович та інші проти України», «Скрипка та інші проти України»);

неналежний розгляд скарг заявника на незаконне затримання, незазначення підстав для обґрунтованості утримання особи під вартою («Трофименко проти України»).

Справа "Álvarez проти Аргентини" (2023): Хорхе Оскар Альварес був обвинувачений у злочині ще в 1998 році, але судовий процес затягнувся на

понад 15 років. Це порушило його право на розгляд справи упродовж розумного строку, закріплене в Американській конвенції про права людини. Міжамериканський суд з прав людини визнав Аргентину винною у порушенні статей 8 (гарантії справедливого судового розгляду) та 25 (право на ефективний засіб правового захисту Конвенції). Держава зобов'язана виплатити компенсацію Альваресу та реформувати процесуальні норми, щоб запобігти подібним затримкам [60].

Справа "Gasparini проти Аргентини" (2023): журналіст Хуан Гаспаріні був засуджений за дифамацію через книгу, в якій викривав корупцію та зловживання під час аргентинської диктатури. Комітет ООН з прав людини визнав, що судове переслідування Гаспаріні порушує право на свободу вираження (ст. 19 Міжнародного пакту про громадянські та політичні права). Аргентину зобов'язали скасувати штрафні санкції та змінити закони про дифамацію [61].

Справа Луїса Рубіалеса: після перемоги жіночої збірної Іспанії на Чемпіонаті світу з футболу в 2023 році президент Королівської іспанської футбольної федерації Луїс Рубіалес публічно поцілував гравчиню Дженніфер Ермосо без її згоди під час церемонії нагородження. У лютому 2025 року Високий суд Іспанії визнав колишнього президента Королівської іспанської футбольної федерації Луїса Рубіалеса винним у сексуальному насильстві за поцілунок без згоди футболістки. Суд оштрафував Рубіалеса на понад 10 000 євро та заборонив йому наближатися до Ермосо протягом року. Ця справа викликала національну дискусію про сексизм у спорті та сприяла руху "Me Too" в Іспанії [62].

У даній справі порушено право на особисту недоторканність і свободу від насильства Згідно з ст. 3 Загальної декларації прав людини, кожна людина має право на свободу і особисту недоторканність. Цей стандарт також підтверджується ЄКПЛ, відповідно до ст. 3 — заборона катувань, нелюдського або принизливого ставлення), яка охоплює право на захист від

будь-яких форм сексуального насильства та недоторканність особистої гідності.

Справа "Діксон проти Першої нації Вунтут Гвітчін" (2024 SCC 10): Синтія Діксон оскаржила вимогу про резидентство, встановлену Першою нацією Вунтут Гвітчін для членів, які бажають обіймати посади в уряді нації. Вона стверджувала, що ця вимога порушує її права на рівність, гарантовані статтею 15(1) Хартії. Верховний суд Канади визнав, що стаття 15(1) Хартії застосовується до вимог, встановлених самоврядними корінними народами. Однак суд також постановив, що стаття 25 Хартії захищає колективні права корінних народів від окремих претензій, якщо вони суперечать колективним правам [63].

Справа "R. проти Биковця" (2024 SCC 6): Поліція отримала IP-адреси підозрюваного без ордера, що викликало питання щодо очікувань приватності та прав, гарантованих статтею 8 Хартії. Верховний суд Канади постановив, що особа має обґрунтовані очікування приватності щодо своїх IP-адрес, і отримання цієї інформації без ордера порушує статтю 8 Хартії. Наслідками стали посилення захисту приватності в цифрову епоху. Встановлено прецедент щодо необхідності отримання ордера для доступу до певних видів електронної інформації [64].

ЩОДО ЗАХИСТУ ПРАВ ДІТЕЙ:

Європейський суд з прав людини неодноразово підкреслював, що існує широкий міжнародний консенсус на підтримку принципу пріоритету найкращих інтересів дитини у всіх рішеннях, які її стосуються (п. 96 рішення у справі «Х проти Латвії»).

Аналізуючи положення Конвенції, можна побачити, що питання дітей зачіпаються у таких статтях:

- Стаття 5 (право на свободу та особисту недоторканність) передбачає можливість законного взяття під варту неповнолітньої особи для

застосування наглядових заходів виховного характеру або для доставки до компетентного органу (пункт 1(d)).

- У статті 6 (право на справедливий судовий розгляд) зазначено, що судові засідання можуть бути закритими для преси і публіки, якщо цього вимагають інтереси неповнолітніх.

- Стаття 5 Протоколу № 7 (рівність подружжя) наголошує, що чоловік і жінка мають однакові права й обов'язки у стосунках між собою та зі своїми дітьми, при цьому допускається запровадження заходів, необхідних в інтересах дітей.

Основні принципи захисту прав дітей, сформульовані у практиці ЄСПЛ:

I. Принцип найкращих інтересів дитини.

ЄСПЛ визначив дві ключові умови для оцінки інтересів дитини:

- Підтримка родинних зв'язків є в інтересах дитини, за винятком випадків явної непридатності сім'ї.

- Забезпечення розвитку дитини в безпечному та стабільному середовищі (п. 100 у справі «Мамчур проти України», п. 76 у справі «М.С. проти України»).

II. Принцип балансу інтересів дитини та батьків.

Суд зазначив, що необхідно досягти справедливої рівноваги між інтересами дитини і батьків, причому перевага повинна надаватися інтересам дитини через їхню важливість (п. 54 рішення у справі «Хант проти України»).

III. Принцип врахування думки дитини.

У рішеннях у справах «Н.Т. та інші проти Грузії» та «Савіни проти України» Суд посилався на статтю 12 Конвенції про права дитини, яка гарантує право кожної дитини, здатної висловити власні погляди, бути почутою у питаннях, що її стосуються. Комітет ООН з прав дитини у Загальному коментарі № 12 підкреслив, що вікові обмеження для реалізації цього права неприпустимі.

IV. Право дитини бути заслуханою.

У справі «Савіні проти України» ЄСПЛ звернув увагу, що протягом усього судового провадження діти не були заслухані, незважаючи на їхній вік. Більш того, діти були розміщені в різних закладах, часто далеко від родини, що значно ускладнило збереження родинних зв'язків [65].

ЩОДО ЗАХИСТУ ПРАВ БІЖЕНЦІВ:

Суди ЄС, зокрема Європейський суд з прав людини (ЄСПЛ), активно захищають права біженців. Наприклад, у 2024 році ЄСПЛ оштрафував Угорщину на 200 мільйонів євро та призначив щоденний штраф у розмірі 1 мільйона євро за порушення прав шукачів притулку, включаючи незаконне вислання та обмеження доступу до процедури надання притулку (theguardian.com).

У 2025 році ЄСПЛ визнав, що Греція порушила принцип невислання, примусово повернувши турецьку жінку до Туреччини, де їй загрожувала небезпека.

Італійські суди, зокрема Трибунали Болоньї та Катанії, визнали, що Туніс не є "безпечним" походженням для біженців, що суперечить урядовій політиці.

Внаслідок повномасштабного вторгнення росії в Україну у 2022 році За даними ООН за 2022 рік та ДПСУ за 2023-2024 роки, від початку повномасштабного вторгнення з України понад 43 мільйонів українців були змушені шукати притулку за кордоном. Судові інстанції в країнах ЄС, таких як Польща, Німеччина та Чехія, застосували спрощені процедури надання тимчасового захисту відповідно до Директиви ЄС 2001/55/ЄС про тимчасовий захист.

Аналіз судової практики в Україні та інших державах свідчить, що ключові проблеми у сфері прав людини мають спільний характер — це надмірна тривалість проваджень, недоліки у досудовому розслідуванні, порушення прав затриманих, обмеження свободи слова та дискримінація.

Водночас досвід іноземних судових систем демонструє, що належне тлумачення і застосування міжнародних стандартів прав людини дозволяє ефективно реагувати на ці виклики. У контексті України особливої актуальності набуває приведення національної судової практики у відповідність до стандартів ЄСПЛ, посилення інституційної спроможності судів, а також усунення системних порушень, які вже неодноразово фіксувалися міжнародними інституціями [69].

3.2. Пропозиції щодо вдосконалення законодавства та судової практики щодо захисту прав людини в Україні.

Ефективне забезпечення прав людини в Україні вимагає постійного вдосконалення як законодавчої бази, так і практики її застосування судами. Аналіз рішень ЄСПЛ виявляє низку системних проблем, які потребують невідкладного вирішення на національному рівні. Цей підрозділ зосереджується на розробці конкретних пропозицій, спрямованих на приведення національного законодавства у відповідність до міжнародних стандартів, покращення функціонування судової системи та забезпечення належного доступу до правосуддя для кожного. Особлива увага приділяється питанням, що безпосередньо впливають на ефективність захисту прав людини, включаючи організацію судової влади, якість правничої освіти та доступність безоплатної правової допомоги.

Необхідно продовжити процес імплементації міжнародних договорів про права людини у національне законодавство шляхом внесення відповідних змін та доповнень до чинних законів та прийняття нових. Особливу увагу слід приділити приведенню законодавства у відповідність до практики Європейського суду з прав людини.

Оскільки ЄСПЛ зафіксував порушення статті 5 Конвенції, а Верховний Суд України вважає причиною цього нестачу кадрового ресурсу в судовій

системі, вирішенням цієї проблеми може бути створення нової мережі судів, що відповідатиме адміністративно-територіальному устрою держави [67].

Наразі також не менш важливим питанням у правовій площині постає підвищення якості правничої освіти: має бути ефективна підготовка юристів, яка сприятиме виконанню всіх ключових завдань правової системи, оскільки верховенство права в державі починається з якісної юридичної освіти, орієнтованої на стандарти Ради Європи.

Одним із ключових кроків на шляху до забезпечення ефективного правосуддя в Україні стало перезавантаження Вищої ради правосуддя та Вищої кваліфікаційної комісії суддів. Подальший розвиток їх належного функціонування має відбуватися на основі стандартів Ради Європи, зокрема щодо прозорих і справедливих процедур добору нових суддів і притягнення суддів до дисциплінарної відповідальності. Це є необхідною передумовою для відновлення довіри громадян до судової влади. Водночас суттєвою загрозою залишається дефіцит суддівських кадрів, що ускладнює доступ до правосуддя та призводить до надмірної тривалості судового розгляду. Така ситуація, на мою думку, прямо порушує право на справедливий суд, гарантоване статтею 6 Європейської конвенції з прав людини.

Безоплатна правова допомога (далі - БПД) залишається ключовим інструментом доступу до правосуддя для соціально незахищених осіб, однак на практиці її якість і доступність нерівномірні по регіонах, що вимагає перегляду механізмів фінансування системи БПД, оновлення стандартів якості надання правової допомоги та проведення спеціалізованого навчання для адвокатів із фокусом на права людини.

Одним із важливих напрямів вдосконалення системи захисту прав людини в Україні є завершення процесу ратифікації Римського статуту Міжнародного кримінального суду (МКС). Римський статут, прийнятий 17 липня 1998 року, встановлює юрисдикцію МКС щодо найтяжчих

міжнародних злочинів: геноциду, злочинів проти людяності, воєнних злочинів і злочину агресії.

Україна підписала Статут ще у 2000 році, однак ратифікація довгий час залишалася відкладеною через конституційні обмеження. Зміни до Конституції України, ухвалені у 2016 році (розділ XV «Перехідні положення», пункт 14), створили передумови для повної імплементації норм Римського статуту. Врешті-решт, 21 серпня 2024 року Верховна Рада України офіційно ратифікувала Римський статут, чим закріпила повноцінне визнання юрисдикції Міжнародного кримінального суду.

У контексті російсько-української війни ця ратифікація має особливе значення. Вона посилює правові механізми притягнення до відповідальності осіб, причетних до вчинення воєнних злочинів та злочинів проти людяності на території України. Ратифікація дозволяє Україні брати участь у міжнародних процедурах кримінального правосуддя, що стосуються воєнних злочинів, злочинів проти людяності та геноциду. Це надає можливість Україні звертатися до МКС з вимогами щодо розслідування та покарання осіб, причетних до таких злочинів на території України. Встановлення чітких механізмів для співпраці з іншими державами-учасниками Римського статуту дозволяє отримати доступ до міжнародних правових інструментів для захисту прав людей, зокрема через міжнародний судовий процес. Ратифікація дає можливість жертвам воєнних злочинів та злочинів проти людяності звертатися до Міжнародного кримінального суду для отримання правосуддя, коли національні органи влади не здатні забезпечити ефективне розслідування або переслідування. В Україні створюються нові правові механізми для переслідування винних у скоєнні злочинів, відповідно до міжнародного гуманітарного права, що покращує захист прав жертв війни. Крім того, ратифікація розширює можливості держави щодо захисту прав жертв конфлікту на міжнародному рівні [68].

Підсумовуючи, вдосконалення законодавства та судової практики у сфері захисту прав людини в Україні є комплексним завданням, що потребує системного підходу та узгоджених зусиль з боку різних органів державної влади, інститутів громадянського суспільства та правничої спільноти. Подальша імплементація міжнародних стандартів, зокрема практики ЄСПЛ, реформування судової системи на засадах незалежності, доброчесності та ефективності, підвищення якості правничої освіти, забезпечення рівномірного доступу до кваліфікованої безоплатної правової допомоги та оптимізація організаційної структури судової влади є ключовими напрямками для забезпечення належного рівня захисту прав і свобод людини в Україні. Вирішення існуючих проблем не лише сприятиме виконанню міжнародних зобов'язань України, але й зміцнить верховенство права та підвищить довіру громадян до судової системи.

3.3. Роль ЄСПЛ у забезпеченні належного та ефективного механізму захисту прав людини в Україні

Покращення реалізації прав людини в Україні є важливим завданням, яке можна досягти шляхом впровадження кращих міжнародних практик та адаптації зарубіжного досвіду.

Європейський суд відіграє важливу роль у захисті прав людини в Україні. На відносини українців зі своєю державою поширилась юрисдикція Європейського суду з прав людини з 11 вересня 1997 року, коли Україна ратифікувала Європейську конвенцію прав людини. Сама Конвенція являє собою міжнародний договір, згідно з яким країни – члени Ради Європи зобов'язались гарантувати деякі основоположні права людини всім особам, які перебувають під їхньою юрисдикцією. Важливою функцією Європейського суду з прав людини є забезпечувати неухильне

дотримання і виконання норм конвенції державами-учасниками. Суд стає на захист тільки тих прав, що прописані у Конвенції і протоколах до неї.

Важливість Конвенції обумовлена не тільки широтою закріплених у ній прав, а й механізмами захисту, створеними для розслідування можливих порушень і для забезпечення виконання обов'язків, передбачених Конвенцією. Вона дає право громадянину держави, у якій поширилась юрисдикція Європейського суду, звернутися до цього органу, якщо громадянин вважає, що його права було порушено й суд виніс несправедливе рішення. Конституція України надає право громадянам України звернутись із заявою до Європейського суду.

Відповідно до статті 55 Конституції України зазначено: «Кожен має право після використання всіх національних засобів правового захисту звертатись за захистом своїх прав і свобод до відповідних міжнародних судових установ чи до відповідних органів міжнародних організацій, членом або учасником яких є Україна. Кожен має право будь-якими не забороненими законом засобами захищати свої права і свободи від порушень і протиправних посягань».

Європейський суд є унікальним міжнародним юрисдикційним органом, тому що до нього можна звертатися без згоди на це відповідної держави. Під юрисдикцією суду перебуває близько 755 мільйонів людей.

Згідно зі статтею 46 Конвенції, Україна зобов'язана вживати індивідуальних заходів (наприклад, виплата справедливої сатисфакції заявнику, відновлення порушених прав) та загальних заходів (наприклад, внесення змін до законодавства, впровадження адміністративних практик) для виконання рішень Суду та запобігання майбутнім подібним порушенням.

Під впливом рішень Суду було внесено зміни до Кримінального процесуального кодексу, Закону України "Про попереднє ув'язнення", Закону України "Про виконавче провадження" та інших нормативно-

правових актів. Судова практика Верховного Суду та інших судів все частіше враховує правові позиції, викладені в рішеннях ЄСПЛ.

Незважаючи на існуючі проблеми, ЄСПЛ залишається ключовим елементом забезпечення належного та ефективного захисту прав людини в Україні. Його рішення не лише надають індивідуальний захист жертвам порушень, але й сприяють розвитку стандартів прав людини на національному рівні та стимулюють реформи у правовій системі України. Подальша активна та добросовісна співпраця України з ЄСПЛ є необхідною умовою для зміцнення верховенства права та забезпечення поваги до прав людини в країні.

ВИСНОВОК

Підсумовуючи вищесказане, права людини є універсальним, природним і невід’ємним інститутом, що охоплює основоположні свободи, необхідні для гідного існування людини у правовій державі. У першому розділі обґрунтовано, що права людини не є лише політико-філософською категорією, а виступають юридично обов’язковими нормами, які захищаються як на національному, так і на міжнародному рівні. Проведене дослідження підтвердило визначальну роль судової влади у процесі

реалізації прав людини на всіх рівнях – національному, регіональному та міжнародному. Ефективність цього процесу є багатовимірною та залежить від цілого комплексу факторів, включаючи якість законодавства, незалежність та професіоналізм суддівського корпусу, доступність правосуддя, наявність ефективних механізмів правового захисту та загальну правову культуру суспільства. Досвід різних країн світу, представлений у роботі, демонструє різноманітні підходи та практики у цій сфері, висвітлюючи як успішні приклади, так і існуючі виклики.

Особливу увагу необхідно приділити питанню виконання рішень міжнародних судів, яке є невід’ємною частиною ефективного захисту прав людини. На практиці спостерігаються випадки, коли держави ігнорують такі рішення, мотивуючи це захистом суверенітету, політичними інтересами або невизнанням юрисдикції суду. Слабкість механізмів прямого примусу також сприяє подібним проявам. Засобами протидії такій поведінці виступають політичний і дипломатичний тиск, економічні санкції, публічне осудження, а в окремих випадках – залучення Ради Безпеки ООН чи застосування індивідуальних заходів впливу. Прикладами ігнорування можна назвати ситуації з невиконанням рішень ЄСПЛ з боку росії після 2022 року, невиконання рішення Міжнародного суду ООН Сполученими Штатами Америки у справі «Нікарагуа проти США» (1986 рік), або тривалу непокору Судану у справах про міжнародні ордери на арешт.

Для України, яка обрала шлях демократичного розвитку та європейської інтеграції, глибоке розуміння міжнародних стандартів у сфері прав людини та передового досвіду інших країн у їхній судовій реалізації є надзвичайно важливим. Впровадження запропонованих у роботі рекомендацій сприятиме подальшому реформуванню національної правової системи, зміцненню верховенства права та забезпеченню належного рівня захисту прав і свобод кожної людини. Подальші наукові

дослідження можуть бути спрямовані на більш глибокий аналіз окремих аспектів судової практики у сфері прав людини в Україні та розробку конкретних механізмів імплементації міжнародних стандартів у національне законодавство та судову практику.

СПИСОК

ВИКОРИСТАНИХ

ДЖЕРЕЛ:

1. Стаття Терещенко Л. В. ПРАВА ТА СВОБОДИ ЛЮДИНИ І ГРОМАДЯНИНА с. 1-4
2. Стаття Т. Гулаткан. ВИТОКИ КОНЦЕПЦІЇ ПРАВ ЛЮДИНИ
3. Конституція України с. 16
4. Стаття Міжнародні стандарти в галузі прав людини с. 30-34: URL: https://dspace.nlu.edu.ua/bitstream/123456789/15177/1/Slinko_30-34.pdf

5. Хаустова М.Г. Міжнародні стандарти в контексті євроінтеграційних процесів в Україні. Вісник Національної академії правових наук України. 2017. № 2 (89). С. 43–51.
6. Рабінович П.М. Міжнародні стандарти прав людини: властивості, загальне поняття, класифікація. Вісник Національної академії правових наук. 2016. № 1 (84). С. 19–29.
7. Буткевич В.Г., Мицик В.В., Задорожній О.В. Міжнародне право. Основи теорії: підручник. К.: Либідь, 2002. 608 с.
8. Шевчук С. Судовий захист прав людини: Практика Європейського суду з прав людини у контексті західної правової традиції: монографія. Київ: Реферат, 2007. 848 с.
9. Ляхівненко С.М. Міжнародні правові стандарти: до визначення поняття та видової характеристики. Держава і право. 2011. Вип. 51. С. 666–672.
10. Путраймс І.І. Ефективність імплементації міжнародних стандартів прав людини у законодавство України: автореф. дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.11. К., 2013. 20 с.
11. Міжнародний пакт про громадянські та політичні права від 16 грудня 1966 року. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_043#Text.
12. Загальна декларація прав людини від 10 грудня 1948 р. Офіційний вісник України. 2008. № 93. Ст. 3103.
13. Руднєва О.М. Поняття та ознаки міжнародних стандартів прав і свобод людини. Держава і право. Юридичні і політичні науки. 2010. Вип. 49. С. 17–22.
10. Рабінович П.М., Венецька О.Ю. Міжнародні стандарти прав людини: загальні ознаки, класифікація. Вісн. Акад. прав. наук України. 2012. № 4. С. 18–28.
14. Скакун О. Ф. Теорія держави і права: Підручник / Пер. з рос. — Харків: Консум, 2001. — 664 с.
15. Інтернет Ресурс: Класифікація та загальна характеристика основних прав і свобод особи: URL: <https://studies.in.ua/teorija-derzhavy-ta-prava->

lekci/4420-klasifikacya-ta-zagalna-harakteristika-osnovnih-prav-svobod-osobi.html

16. Часопис Київського університету права, У ФОРМУВАННІ ПРАВОВОГО СТАТУСУ ЛЮДИНИ І ГРОМАДЯНИНА, 1-6 с.
17. Стаття Досенко Д.С., ЗАХИСТ ПРАВ ГРОМАДЯН В УМОВАХ ПРОТИСТОЯННЯ ВІЙСЬКОВІЙ АГРЕСІЇ РФ
18. Юридична газета: Рада Європи: URL: <https://hcj.gov.ua/page/rada-yevropy>
19. Вікіпедія: Рада Європи: URL: https://uk.wikipedia.org/wiki/%D0%A0%D0%B0%D0%B4%D0%B0_%D0%84%D0%B2%D1%80%D0%BE%D0%BF%D0%B8
20. Європейська конвенція про захист прав людини і основоположних свобод: URL: <https://www.coe.int/uk/web/compass/the-european-convention-on-human-rights-and-its-protocols>
21. Стаття Марко Головач: Вихід агресора з Ради Європи: URL: <https://vkp.ua/publication/vikhid-agresora-z-radi-ievropi>
22. Юридичний науковий електронний журнал Аббакумова Д.В.: ЧЛЕНСТВО В РАДІ ЄВРОПИ ТА ЗАХИСТ ПРАВ ЛЮДИНИ 1-67 с.
23. Інтернет Ресурс: Всі рішення ЄСПЛ: <http://iplex.com.ua/index.php?page=features&name=espl&d=41>
24. Навчальний посібник І. А. Шуміло: МІЖНАРОДНА СИСТЕМА ЗАХИСТУ ПРАВ ЛЮДИНИ
25. Справа Екбатані проти Швеції: URL: https://zakononline.com.ua/documents/show/157583_157583
26. Справа «Санді Таймс» проти Сполученого Королівства (Sunday Times v. United Kingdom): URL: <https://cedem.org.ua/library/sprava-sandi-tajms-proty-spoluchenogo-korolivstva-2/>
27. Справа Стюарт проти Сполученого Королівства: URL: <https://hudoc.echr.coe.int/eng#%20>

- 28.Посібник зі статті 13 Європейської конвенції з прав людини: URL:
<https://rm.coe.int/guide-article-13-echr-ukrainian/1680ae3709>
- 29.CASE OF LÓPEZ OSTRÁ v. SPAIN: URL:
[https://hudoc.echr.coe.int/ukr#{%22itemid%22:\[%22001-57905%22\]}](https://hudoc.echr.coe.int/ukr#{%22itemid%22:[%22001-57905%22]})
- 30.ЄВРОПЕЙСЬКИЙ СУД З ПРАВ ЛЮДИНИ. СПРАВА «ГАБРІЕЛЬ ВЕБЕР І ЦЕЗАР РІЧАРД САРАВІЯ ПРОТИ НІМЕЧЧИНИ»: URL:
<https://privacy.khpg.org/1604922592>
- 31.права «Лоїзиду проти Туреччини» (Loizidou v.Turkey): URL:
https://supreme.court.gov.ua/userfiles/media/Loizidu_vs_Turkey.pdf
- 32.Конспект лекції на тему «ПРАВО ЄВРОПЕЙСЬКОГО СОЮЗУ»
ДНІПРОПЕТРОВСЬКИЙ ДЕРЖАВНИЙ УНІВЕРСИТЕТ ВНУТРІШНІХ
СПРАВ: URL: <https://dduvs.edu.ua/wp-content/uploads/files/Structure/library/student/lectures/1117/11.1.pdf>
- 33.Lenaerts, K., van Nuffel, P. "European Union Law".
- 34.Презентація Святун О.В. URL:
https://moodle.znu.edu.ua/pluginfile.php/1270961/mod_resource/content/1/%D0%A1%D0%B2%D1%8F%D1%82%D1%83%D0%BD%D0%9E%D0%97%D0%B0%D1%85%D0%B8%D1%81%D1%82%20%D0%BF%D1%80%D0%B0%D0%B2%20%D0%BB%D1%8E%D0%B4%D0%B8%D0%BD%D0%B8%20%D0%B2%20%D0%84%D0%A1.pdf
- 35.Справа International Handelsgesellschaft: URL: <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/?uri=celex:61970CJ0011>
- 36.Coppell J., O'Neill A. The European Court of Justice: Taking Rights Seriously?
// Common Market Law Review, 1992.
- 37.справа Nold: URL: http://irbis-nbuv.gov.ua/cgi-bin/irbis_nbuv/cgiirbis_64.exe?C21COM=2&I21DBN=UJRN&P21DBN=UJRN&IMAGE_FILE_DOWNLOAD=1&Image_file_name=PDF/evrpr_2013_1-2_20.pdf

38. Соціальні і гуманітарні права в Європейській правовій системі: URL: https://moodle.mu.edu.ua/pluginfile.php/232734/mod_resource/content/0/%D0%A1%D0%BE%D1%86%D1%96%D0%B0%D0%BB%D1%8C%D0%BD%D1%96%20%D1%96%20%D0%B3%D1%83%D0%BC%D0%B0%D0%BD%D1%96%D1%82%D0%B0%D1%80%D0%BD%D1%96%20%D0%BF%D1%80%D0%B0%D0%B2%D0%B0%20%D0%B2%20%D0%84%D0%B2%D1%80%D0%BE%D0%BF%D0%B5%D0%B9%D1%81%D1%8C%D0%BA%D1%96%D0%B9%20%D0%BF%D1%80%D0%B0%D0%B2%D0%BE%D0%B2%D1%96%D0%B9%20%D1%81%D0%B8%D1%81%D1%82%D0%B5%D0%BC%D1%96..pdf
39. Chalmers D., Davies G., Monti G. *European Union Law: Text and Materials*. — Cambridge University Press, 2019.
40. Opinion 2/94 of the Court of Justice of the European Union (CJEU) (1996)
41. Consolidated version of the Treaty on European Union: URL: <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/?uri=CELEX:12012M/TXT>
42. REGULATION (EU) 2021/947 OF THE EUROPEAN PARLIAMENT AND OF THE COUNCIL: URL: <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/?uri=CELEX%3A32021R0947>
43. Хартія основних прав Європейського Союзу: URL: <https://ccl.org.ua/ru/posts/2021/11/hartiya-osnovnyh-prav-evropejskogo-soyuza/>
44. Hryb A.M. PROTECTION OF HUMAN RIGHTS IN THE EUROPEAN UNION: GENERAL PRINCIPLES: <https://app-journal.in.ua/wp-content/uploads/2025/02/145.pdf>
45. Charter of Fundamental Rights of the European Union: <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/?uri=CELEX%3A12012P%2FTXT>
46. Alison L. G. White (2010). *The European Union and Human Rights: A Critical Analysis of the EU's Role in Protecting Human Rights*.

47. Consolidated version of the Treaty on the Functioning of the European Union:
URL: https://eur-lex.europa.eu/eli/treaty/tfeu_2012/oj/eng
48. Інтернет Ресурс: Маастрихтський договір 1992 р. і утворення ЄС: URL:
<https://studies.in.ua/idpzk-shporu/3789-maastrihtskiy-dogovr-1992-r-utvorenniya-yes.html>
49. Інтернет Ресурс: ОАЄ: історія створення: URL:
<http://kimo.univ.kiev.ua/MOrg/85.htm>
50. Document 57 Manifesto on Southern Africa adopted by the Fifth Summit Conference of East and Central African States, Lusaka, 14-16 April 1969. A/7754, 1969: URL:
<https://www.sahistory.org.za/sites/default/files/Lusaka%20Manifesto.pdf>
51. Інтернет Ресурс: АФРИКАНСЬКА СИСТЕМА ЗАХИСТУ ПРАВ ЛЮДИНИ І НАРОДІВ: URL: https://stud.com.ua/152605/pravo/afrikanska_hartiya_prav_ljudini_narodiv_1981_roku#google_vignette
52. UNHCR, Organisation of African Unity Convention Governing the Specific Aspects of Refugee Problems in Africa, 1969.
53. Стаття Завгородня В.М. Роль Африканського суду з прав людини і народів 317-319с.
54. Стаття Prucnal-Wojcik, M. Frantsuz, A. Француз, Анатолій Йосипович The UN Committee on the Rights of the Child and the African Committee of Experts on the Rights and Welfare of the Child - a Comparative Perspective
55. Стаття МАМЕДОВ Юсіф: Механізм захисту прав людини в межах діяльності Ліги арабських держав
56. Arab Charter on Human Rights: URL:
<https://digitallibrary.un.org/record/551368?v=pdf>
57. Інтернет Ресурс: Організація ісламського співробітництва: https://uk.wikipedia.org/wiki/%D0%9E%D1%80%D0%B3%D0%B0%D0%BD%D1%96%D0%B7%D0%B0%D1%86%D1%96%D1%8F_%D1%96%D

[1%81%D0%BB%D0%B0%D0%BC%D1%81%D1%8C%D0%BA%D0%BE%D0%B3%D0%BE%D1%81%D0%BF%D1%96%D0%B2%D1%80%D0%BE%D0%B1%D1%96%D1%82%D0%BD%D0%B8%D1%86%D1%82%D0%B2%D0%B0](#)

58.Справа Tinker v. Des Moines Independent Community School District: URL: <https://supreme.justia.com/cases/federal/us/393/503/>

59.справа Katz v. United States: URL: <https://supreme.justia.com/cases/federal/us/389/347/>

60.INTER-AMERICAN COURT OF HUMAN RIGHTS CASE OF ÁLVAREZ V. ARGENTINA JUDGMENT OF MARCH 24 OF 2023 https://www.corteidh.or.cr/casos_sentencias.cfm?lang=en

61. Case Gasparini v. Argentina globalfreedomofexpression.columbia.edu

62.Spanish ex-soccer boss Rubiales sentenced to pay fine over kiss without consent: <https://www.bbc.com/news/articles/c39vljzn0mlo>

63.The Supreme Court’s decision in Dickson v. Vuntut Gwitchin [Аналіз](#) BLG

64.R. v. Bykovets, 2024 SCC 6 (CanLII) [Рішення Верховного суду Канади](#)

65.ПРОБЛЕМИ ТА ПЕРСПЕКТИВИ РАТИФІКАЦІЇ РИМСЬКОГО СТАТУТУ МІЖНАРОДНОГО КРИМІНАЛЬНОГО СУДУ В УКРАЇНІ <https://pravo.cusu.edu.ua/index.php/pravo/article/view/468/483>

66.Місце прав дитини в практиці ЄСПЛ, особливі гарантії захисту <https://www.hsa.org.ua/blog/mistse-prav-dytyny-v-praktytsi-yespl-osoblyvi-garantiyi-zahystu>

67.Від знання та розуміння практики ЄСПЛ залежить те, наскільки впевнено ми наближатимемо нашу правову систему до європейських стандартів – Голова ВС: URL: <https://supreme.court.gov.ua/supreme/press-centr/news/1593606/>

68.Стаття Тітко Е.В., Сацик М.В. ПРОБЛЕМИ ТА ПЕРСПЕКТИВИ РАТИФІКАЦІЇ РИМСЬКОГО СТАТУТУ МІЖНАРОДНОГО

КРИМІНАЛЬНОГО СУДУ В УКРАЇНІ: URL:
<https://pravo.cusu.edu.ua/index.php/pravo/article/view/468/483>

69.УКРАЇНСЬКІ БІЖЕНЦІ ПІСЛЯ ТРЬОХ РОКІВ ЗА КОРДОНОМ:
СКІЛЬКИ ЇХ ТА ХТО ПОВЕРНЕТЬСЯ? ЧЕТВЕРТА ХВИЛЯ
ДОСЛІДЖЕННЯ <https://ces.org.ua/wp-content/uploads/2025/02/ukrayinski-bizhenczi-pislya-troh-rokiv-za-kordonom.pdf>

70.Інтернет Ресурс: Міжамериканська система захисту прав людини URL:
<https://www.endcrsv.org/uk/guidebook/%D0%BC%D1%81%D0%B7%D0%BF%D0%BB/>

71.Енциклопедична стаття: Загальна декларація прав людини 1948: URL:
<https://esu.com.ua/article-15128>

72.Інтернет Ресурс: Американська Конвенція про права людини: URL:
<https://www.refworld.org/ru/legal/multilateral treaty/oas/1969/ru/20081>

73.Additional Protocol to the American Convention on Human Rights in the Area
of Economic, Social and Cultural Rights “Protocol of San Salvador”, 1988:
URL:
[https://www.oas.org/dil/1988%20Additional%20Protocol%20to%20the%20American%20Convention%20on%20Human%20Rights%20in%20the%20Ar
ea%20of%20Economic,%20Social%20and%20Cultural%20Rights%20\(Proto
col%20of%20San%20Salvador\).pdf](https://www.oas.org/dil/1988%20Additional%20Protocol%20to%20the%20American%20Convention%20on%20Human%20Rights%20in%20the%20Area%20of%20Economic,%20Social%20and%20Cultural%20Rights%20(Protocol%20of%20San%20Salvador).pdf)